

اخلاق و احکام کسب و کار

امروزه یکی از چالش‌های پیش روی مدیران بنگاه‌ها و صاحبان کسب و کار، «اخلاق» است. چگونه می‌توان به هدف سازمانی وفادار بود و همچنان اهداف کارکنان و مشتریان را تحقق بخشید؟ واضح است که تعارض و ناهمگونی بین اهداف فرد، سازمان و اجتماع وجود دارد و دستیابی به سطح پیشینه‌ای از اهداف سازمان با رعایت اهداف کارکنان و جامعه امری دشوار و پرتنش برای مدیران سازمان‌ها است. چگونه می‌توان به کیفیت زندگی کارکنان توجه داشت و آثار زیست محیطی محصولات و کارخانه را کمینه کرد ولی به پیشینه‌ی هدف بنگاه دست یافت؟ یک کارمند ساده اگر بین آینده حرفه‌ای خود و وجدان فردی و روحیه اخلاقی دچار تعارض شد، چگونه باید تصمیم بگیرد؟ راه‌حل غلبه بر دوراهی‌های اخلاقی چیست؟

شاید تشخیص حق و باطل و پاسخ صحیح و چند جانبه به سؤالات فوق است که رسوایی‌های اخلاقی فراوانی را در دنیای کسب و کار رقم زده است. امروزه از طریق رسانه‌ها و مطبوعات، شاهد رسوایی‌های اخلاقی در بنگاه‌ها چه در سطح جهانی و چه در کشور هستیم. جاه طلبی و ولع مدیران و کارکنان بنگاه‌ها، تمام نشدنی است و از طرفی ناکارآمدی دستگاه و نظام‌های نظارتی در بنگاه‌ها سبب شده است که دنیای کسب و کار بیش از پیش با چالش عدم رعایت آیین حرفه‌ای و کدهای اخلاقی روبرو باشد. به قول چارلز هندی، فیلسوف مدیریتی، «خیر و شر در وجود همه ما سکنی دارد و جامعه باید تنها به مهار بدی‌ها حساس باشد.»

تجارت و کسب و کار سابقه دیرینه‌ای در تمدن بشری دارد. انسان‌ها از دیرباز برای رفع نیازهای خود به تجارت رو آورده‌اند. این داد و ستد در فرآیند تکاملی‌اش به تدریج از شکل تهاتری (مبادله کالا به کالا) اولیه خود فاصله گرفته، به صورت مبادله پولی (کالا - پول - کالا) درآمده است.

در پی این تحول، تجارت به تدریج به منزله وسیله‌ای برای کسب سود و منفعت درآمده و ورود به عرصه تجارت نیز به طور عمده با هدف کسب موفقیت در بازار و سودآوری انجام می‌گیرد. فرد تاجر می‌کوشد با تصاحب سهم مناسبی از بازار، مشتریان بیشتری را به سمت خود جذب کند. در این مسیر، موفقیت تاجر به طور عمده به عواملی چون توانایی رقابت با دیگران، بازاریابی مناسب، رونق بازار و عواملی اینچنینی نسبت داده می‌شود در میان عوامل مؤثر بر موفقیت تجارت، گاه از اخلاق حرفه‌ای تجارت نیز سخن به میان می‌آید. این ادعا به گونه‌ای متناقض نیست؛ زیرا ماهیت سودگرایانه کسب و کار تجاری، به ظاهر تناسبی با مباحث اخلاقی ندارد. بر اساس دیدگاه‌های سنتی در اقتصاد، تجارت و اخلاق دو گونه فضیلت متفاوت را ترویج می‌کنند.

تجارت کسب سود و منفعت را دنبال می‌کند؛ در حالی که اخلاق به دنبال کسب فضیلت است. این دو هدف متفاوت، موجب تمایز این دو از یکدیگر می‌شود. از این رو، نمی‌توان از تاجر انتظار داشت در حوزه کسب و کار به دنبال اخلاق باشد. وی بنا بر نوع کار خود، می‌باید در پی کسب سود و منفعت باشد و این امر قابل جمع شدن با توصیه‌های اخلاقی نیست در مقابل، برخی با رد این پیش‌داوری معتقدند تجارت توأم با اخلاق می‌تواند تاجران را در دستیابی به موفقیت در کسب و کار خود کمک رساند. این مهم می‌تواند با کسب اعتبار و شهرت در فضای کسب و کار و در نتیجه جلب اعتماد مشتریان صورت گیرد.

گذشته از آنکه تجارت بدون اخلاق، همواره آسیب‌های اجتماعی فراوانی را دربر داشته است و به طور مستقیم و یا غیرمستقیم حتی به خود تاجران و بازاریان آسیب می‌رساند. این دیدگاه به طور خاص در ده‌های اخیر طرفداران زیادی در میان متفکران علوم اجتماعی و همچنین افکار عمومی پیدا کرده است پاسخ به پرسش مطرح‌شده در زمینه رابطه میان اخلاق و تجارت، به ضرورت بررسی فلسفه وجودی اخلاق حرفه‌ای در فضای تجارت می‌انجامد.

نگاه کارکردگرایانه صرف به اخلاق تجارت می‌تواند به ظهور و بروز نوعی اخلاق حرفه‌ای سودگروانه بینجامد در مقابل، اتخاذ رویکردی اسلامی می‌تواند زمینه‌ساز حرکت به سمت نوعی اخلاق متعالی کسب و کار باشد. در واقع، رویکرد دوم می‌تواند افزون بر تأمین اهداف تجارت، مانع از بروز بسیاری از آفت‌های نهفته در ورای اندیشه سودگروی باشد. اثبات این فرضیه از طرفی نیازمند بررسی امکان‌پذیری طراحی و ترویج اخلاق تجاری بر اساس آموزه‌های اسلامی، و از طرف دیگر نشان دادن برتری آن در مقایسه با اخلاق حرفه‌ای سودگروانه است.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

لازم به ذکر است که آنچه از آن در این مقاله با عنوان اخلاق تجارت یاد می‌شود مفهومی گسترده تر از مبادلات تجاری است و شامل فعالیت‌های تولیدی و خدماتی صورت گرفته به منظور تولید و عرضه کالاها و خدمات به بازار مصرف نیز می‌شود. همچنین با توجه به گسترش فعالیت‌های تولیدی و خدماتی اقتصادی در قالب بنگاه‌های اقتصادی، بحث از اخلاق تجارت علاوه بر بررسی ملاحظات اخلاقی ناظر به رابطه میان فروشنده و خریدار، به جنبه‌های سازمانی اخلاق کسب و کار به‌ویژه در مورد جنبه‌های اخلاقی در رابطه میان نیروی انسانی فعال در یک بنگاه تولیدی و همچنین رابطه بنگاه‌های تولیدی و خدماتی با محیط انسانی و طبیعی پیرامونشان به خصوص محیط زیست نیز می‌شود.

بر اساس تعبیر فوق، اساسی‌ترین سؤال در اخلاق تجارت آن است که آیا اساساً اخلاق و تجارت رابطه ای دارند؟ در این زمینه سؤال‌های فرعی دیگری نیز مطرح می‌شود:

آیا می‌توان در سطح خرد قواعدی برای مبادله منصفانه و مسئولانه میان افراد طرح کرد و به عدالت مبادله ای دست یافت؟

آیا می‌توان در بعد کلان سخن از قواعد فرهنگی و نهادی بازرگانی برای جهان تجاری زد؟

آیا بنگاه‌ها و موسسات تجاری مسئولیتی اخلاقی در مورد کارکنان خود، مجاورین کارخانه و همچنین محیط زیست دارند؟

آیا می‌توان برای بنگاه‌ها مسئولیت اجتماعی در نظر گرفت؟

آیا نظام بازار آزاد ساز و کاری منصفانه و مناسب‌ترین شیوه در توزیع کالاها و خدمات در سراسر جامعه است؟

آیا در نظام بازار آزاد، به افراد درمانده و مستاصل توجهی می‌شود؟

دولت چه نقشی در کاستن از آسیب‌های اخلاقی تجارت دارد؟

در چند دهه اخیر، شکل‌گیری جنبش اخلاق حرفه‌ای زمینه‌ساز ایجاد نهضت علمی در زمینه اخلاق کسب و کار بوده است. اکنون اخلاق حرفه‌ای به رشته‌ای دانشگاهی تبدیل شده است و کتاب‌ها، مقاله‌ها و حتی نشریه‌های تخصصی زیادی در این حوزه از اخلاق کاربردی منتشر می‌شود. متأسفانه ادبیات فارسی موجود در زمینه اخلاق حرفه‌ای و به‌ویژه اخلاق کسب و کار، آن گونه که باید گسترش نیافته است. این نقص به طور خاص در مورد اخلاق کسب و کار با رویکرد اسلامی مشاهده می‌شود. اندیشمندان مسلمان به‌رغم از میراث ارزشمند اخلاق اسلامی،

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

هنوز به صورت جدی به عرصه اخلاق حرفه‌ای تجارت و از جمله مبحث بنیادین فلسفه اخلاق اسلامی کسب و کار وارد نشده‌اند.

احد فرامرز قراملکی در کتاب اخلاق حرفه‌ای، اخلاق کسب و کار را شرطی لازم برای موفقیت در تجارت در دنیای معاصر قلمداد می‌کند. به اعتقاد او، گسترش اخلاق کسب و کار می‌تواند با ایجاد روحیه اعتماد متقابل میان صاحبان بنگاه‌های تولیدی و مشتریان به موفقیت هرچه بیشتر صاحبان کسب و کار بینجامد وی به صورت پراکنده در بخش‌های مختلف کتاب بر این نکته تأکید می‌کند که این کارکرد تنها زمانی محقق می‌شود که از اتخاذ رویکرد ابزارگرایانه به اخلاق کسب و کار اجتناب شود.

با نگاهی به تاریخ فعالیت‌های اقتصادی بشر، می‌توان این نکته را تأیید کرد، که ضعف اخلاق حرفه‌ای در کسب و کار موجب بروز مشکلات بسیاری در جوامع بشری شده است. بروز مشکلات زیست محیطی در دنیای معاصر، بروز فجایع انسانی همانند حادثه بوپال هند، شکل‌گیری تجارت‌های ضداخلاقی (تجارت مواد مخدر، قاچاق انسان) و تخریب پیوسته محیط زیست، همه ناشی از نبود نظام اخلاقی در تجارت است.

جان گالبرایت، اقتصاددان برجسته، در تحلیل عواقب شکل‌گیری تجارت بدون اخلاق چنین می‌گوید: «زمانی که کسب سود هدف اصلی یک ملت می‌گردد، کاهش معنی‌داری در سطح زندگی بشریت به وجود می‌آید. اهداف اقتصادی قادر هستند که توجهات را از موضوعات حیاتی انسانی دور کنند و آزادی، هویت و خلاقیت در جامعه‌ای که توسط شرکت‌های بزرگ سودجو احاطه شده است، از دست رفته است. از طرف دیگر، گسترش اخلاق در فضای کسب و کار می‌تواند موجب رونق فعالیت‌های تجاری شود. بنا بر تجارب موجود، غالباً شرکت‌های وفادار به اخلاق حرفه‌ای موفق‌تراند. گذشته از آنکه تقویت اخلاق در تجارت می‌تواند به آن مفهومی انسانی بخشیده، ریشه بسیاری از تعارض‌های موجود را از بین ببرد.

طرفداران اخلاق کسب و کار با مشکلی اساسی در زمینه ضمانت اجرایی آن در فضای خشک تجارت مواجه‌اند. در بسیاری از موارد، اهل کسب و کار می‌توانند با زیر پا گذاشتن اخلاق به سود بیشتری - لاقلاً در کوتاه‌مدت - دست یابند این مشکل، به‌ویژه در صورت ارائه تفسیری کارکردگرایانه از اخلاق تجارت رخ می‌دهد. این مشکل را می‌توان با اتخاذ رویکردی دینی به اخلاق تجارت و استفاده از راهبردهای دینی برای درونی‌سازی انگیزه‌های اخلاقی در فضای کسب و کار حل کرد؛ ولی آیا اساساً می‌توان به ارائه نوعی اخلاق دینی کسب و کار اقدام کرد؟ برخی به شدت امکان ارائه اخلاق حرفه‌ای کسب و کار با رویکرد دینی را منکر می‌شوند و برخی نیز بر امکان‌پذیر بودن آن

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

استدلال می‌کنند. این اختلاف نظر به طور عمده حول محور این نکته گسترش یافته است که آیا می‌توان میان اخلاق فردی و اخلاق اجتماعی ارتباطی ایجاد کرد یکی از استدلال‌های ارائه شده در نفی رویکرد دینی به اخلاق کار آن است که «اخلاق کسب و کار، اخلاق بازی است و با اخلاق دین متفاوت است» این ادعا بر پایه نظریه دوگانگی اخلاق فردی و اخلاق کاری که به طور عمده توسط افرادی چون آلبرت کار، و پیتر فرنچ مطرح شده، و مورد تأیید اقتصاد دانی چون میلتون فریدمن قرار گرفته است، استوار می‌باشد.

نظریه دوگانگی اخلاق دینی و اخلاق تجارت

آلبرت کار در توجیه این نظریه معتقد است تجارت ویژگی‌های خشک یک بازی را دارد او فضای کسب و کار را به بازی پوکر تشبیه می‌کند که در آن بنا بر قاعده بازی، بازیگر نمی‌تواند بدون لاف زدن و کتمان حقیقت برنده شود؛ این قاعده بازی است و اشکالی بر آن وارد نیست. بر این اساس، یک تاجر موفق باید لاف زدن و کتمان حقیقت را به مثابه قاعده بازی تجارت یاد بگیرد و بر فنون آن مسلط شود. فریدمن در تأیید نظریه آلبرت کار بیان می‌کند که در صحنه کسب و کار، افراد باید تمامی تلاش خود را برای بیشینه کردن منافع خود مبذول دارند و تنها محدودیت موجود بر سر راه آنها، محدودیت‌های قانونی است در برابر دیدگاه مزبور، برخی با رد نظریه دوگانگی اخلاق فردی و اخلاق کاری، بر امکان‌پذیری رویکرد دینی در اخلاق کسب و کار استدلال می‌کنند برای نمونه، الیوت در در تبیین رویکرد متفاوت دین به کسب و کار بر وابستگی عرصه‌های مختلف زندگی در نگرش دینی تأکید می‌کند. به نظر او، دین این نگرش را که «کسب و کار، کسب و کار است»، و با جنبه‌های دیگر زندگی مرتبط نیست، مردود می‌شمارد در تبیینی کامل تر، کامنیش اخلاق کسب و کار دینی را بر پایه نوعی انسان‌شناسی دینی استوار می‌داند. به اعتقاد او، اخلاق کسب و کار، همانند اخلاقیات مهم دیگر، به گسترش یک انسان‌شناسی دینی یا فلسفی، و یک شناخت از بشریت و اینکه حرفه مناسب برای او چیست، نیازمند می‌باشد. کامنیش این ایده را به خوبی گسترش نداده است، ولی ریشه‌یابی انسان‌شناسانه او بسیار راهگشاست. بر این اساس، تفسیری دینی از انسان و هدف او از کار و تلاش، می‌تواند فلسفه و اخلاق کسب و کار را متأثر سازد در میان نگرش‌های جدید به اخلاق کسب و کار، می‌توان گرایش‌هایی به استفاده از مفاهیم دینی در تبیین نقش اجتماعی بنگاه‌ها و شرکت‌های تولیدی مشاهده کرد برای نمونه، کیت دیویس معتقد است در عصر کنونی کسب و کار نقش اجتماعی جدید پیدا کرده است و می‌توان صاحبان حرفه‌ها و صنایع را امانت‌دار منابع جامعه تلقی کرد.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

از این روی، استفاده از منابع تجدیدناپذیر جامعه برای تولید محصولات کم‌ارزش و کم‌دوام نوعی زیان برای جامعه به شمار می‌آید کامنیش معتقد است آمریکای معاصر نیازمند گسترش اخلاقیاتی است که بر پایهٔ مسئولیت‌ارزشی کسب و کار در مقابل جامعه استوار باشد. (همان، ۶۱-۶۰). نکته دارای اهمیت آنکه در فضای اخلاق غیردینی سخن گفتن از امانت‌داری انسان در مقابل جامعه، چندان ساده به نظر نمی‌رسد؛ زیرا ترسیم مسئولیت اجتماعی برای افراد با سودگروی به مثابه بینش حاکم بر جوامع توسعه‌یافته سازگار نیست.

اخلاق بازرگانی

اخلاق بازرگانی و کسب و کار را می‌توان یکی از گرایش‌های سنتی مهم علوم اقتصادی دانست که در حال حاضر، در بسیاری از محافل علمی به صورت یک رشته مستقل درآمده است. اخلاق بازرگانی و کسب و کار را می‌توان یکی از گرایش‌های سنتی مهم علوم اقتصادی دانست که در حال حاضر، در بسیاری از محافل علمی به صورت یک رشته مستقل درآمده است.

با مروری کلی بر کارکرد روزانه بازارهای مختلف (بازار کالا و خدمات، بازار پول و ارز و طلا، بازار بورس و اوراق بهادار، بازار مسکن و خودرو و حتی بازار بیمه) اهمیت اخلاق کسب و کار نمایان‌تر می‌شود. ظهور و گسترش معاملات الکترونیکی در دهه اول قرن ۲۱ و انجام معاملات فراوان اینترنتی، اهمیت موضوع را چند برابر کرده است.

یکی دیگر از ضرورت‌های مطالعه اخلاق کسب و کار، وجود جرائم اخلاقی نسبتاً فراوان در انواع بنگاه‌ها، اعم از بنگاه‌های بخش خصوصی، دولتی، محافل ورزشی، حتی مجامع دینی، علمی، بهداشتی و امثال آن است. ارائه گزارش‌های غلط کارکنان به مدیران، تقلب در معاملات، گران‌فروشی، رشوه، تنظیم اسناد جعلی، تولید کالاهای غیراستاندارد، تبلیغ غیرواقعی، سرقت، کشیدن چک بدون محل، وارد و خارج کردن کالای قاچاق، مصرف داروهای مخدر در محل کار، از این نمونه‌ها هستند.

این امور در حالی صورت می‌گیرند که ایران یک کشور اسلامی قلمداد می‌شود و مراکز فراوان دولتی و حکومتی برای نظارت بر حسن اجرای امور و مبارزه با تخلفات کسب و کار وجود دارند.

بدیهی است تبیین اخلاق کسب و کار و اعمال آنها می‌تواند حداقل بخشی از این تخلفات را بکاهد. در جهان پیشرفته و به‌ویژه در آمریکا، تنها از دهه ۱۹۶۰ به بعد بود که اخلاق کسب و کار معنی اخلاق کسب و کار در

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

نگرش اسلامی، در واقع جزئی از کل نظام اقتصادی و اجتماعی آن است و کارآمدی آن نیز بستگی به سازگاری با دیگر ابعاد آن دارد و اساساً به جدایی مکانیکی بین امور مادی و معنوی عقیده ندارد.

هماهنگی بین بازار، بخش خصوصی و دولت، از دیگر عناصر سیستمی اخلاق کسب و کار است. بنابراین اگر بازاریها از نظر فردی بر اخلاق کسب و کار پایبند باشند ولی سیاست گذاران و قانون گذاران در مسیر دیگری حرکت کنند، نباید انتظار کارکرد مطلوب از اخلاق کسب و کار داشت. خصوصیت اخلاق محوری و انسان محوری در اقتصاد اسلامی، اخلاق کسب و کار را هم به ابزار و هم به هدف تبدیل کرده است. از یک طرف پایداری اخلاق کسب و کار برای حصول به کارآمدی اقتصادی، وظیفه دینی و اجتماعی یک مسلمان است و از سوی دیگر، حفاظت از خصلت اخلاقی و انسانی، یک هدف اساسی است.

از منظر اسلامی می‌توان اصول موضوعه و مولفه‌های زیر را برای اخلاق کسب و کار مورد تایید قرار داد:

- ۱- اخلاق کسب و کار چارچوبی متعادل دارد و پیوند سیستمی با دیگر ابعاد اقتصاد سیاسی اسلام دارد.
- ۲- ضمن آن که بر کارایی و دیگر عناصر پیشرفت اقتصادی تاکید ویژه دارد و در راستای تقویت جدی آن است، هدف غایی آن حفظ انسانیت و اخلاق است.
- ۳- اخلاق کسب و کار در اقتصاد اسلامی از دو دسته نهاد ارزشی-عقیدتی و سازمانی-حقوقی برخوردار است.
- ۴- اخلاق کسب و کار در قلمرو اسلامی مکمل اخلاق کسب و کار در دیگر الگوهای اقتصاد متعارف است و عنصر اجتهاد به آن پویایی می‌بخشد.
- ۵- مجموعه نظارت‌های درونی افراد، سنت‌های اجتماعی دهی اخلاق کسب و کار را بر عهده دارند.

اخلاق به‌عنوان تنظیم‌کننده روابط میان انسان‌ها، همواره از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است. در مدیریت نیز این ساز و کار درونی، بدون آن که نیاز به اهرم‌های بیرونی داشته باشد، قادر است عملکردهای اخلاقی را به وجود آورد. نقش اخلاق در عملکردها و رفتارها، در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌ها، و در برخوردها و ارتباطات مهم و تعیین‌کننده است و از این‌رو است که امروزه بحث اخلاقیات و مدیریت یکی از مباحث عمده رشته مدیریت گردیده است.

اخلاق معادل واژه *moral*، در لغت به معنی خوی، رفتار عادت شده و مزاج به کار رفته است که گاهی آن را وصف حالت یا رفتار می‌دانیم که در این مفهوم به حالت درونی و ملکه نفسانی اطلاق می‌شود و گاهی نیز مراد ما از آن دانش نظام‌مند *ethics* است. در این کاربرد، اخلاق علمی است که از خوب و بد بحث می‌کند.

چند تعریف ارائه شده از اخلاق در متون مدیریتی به شرح زیر است:

اخلاق و احکام کسب و کار- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

اخلاق الگویی ارتباطی مبتنی بر رعایت حقوق طرف ارتباط است. به دیگر سخن، اخلاق مسئولیت‌پذیری در قبال حقوق افراد است.

اخلاقیات به‌عنوان سیستمی از ارزش‌ها و باید و نبایدها تعریف می‌شود که براساس آن نیک‌و‌بدهای سازمان مشخص می‌گردند و عمل بد از خوب متمایز می‌شود.

بر این اساس، اخلاق سازمانی نیز عبارت است از: مقررات، استانداردها، کدها و یا اصولی که دستورالعمل‌های لازم برای رفتارهای درست اخلاقی و وجدانی و همچنین درستکاری در شرایط خاص سازمانی را فراهم می‌سازند. اخلاق سازمانی شامل ابعاد مختلفی است: کاربرد ارزش‌ها و اصول اخلاقی، فرآیند منطقی مطرح در اتخاذ تصمیمات اخلاقی و تصمیمات و رفتارهایی که منتج از فرآیندهای سازمانی است.

بنابراین سازمان اخلاقی، سازمانی است که نسبت به مسئولیت خود در قبال حقوق طبیعی و قراردادی همه عناصر محیط (اعم از محیط داخلی و خارجی، مستقیم و غیرمستقیم) آگاه و پایبند است. داشتن منشور چندوجهی اخلاق حرفه‌ای و ممیزی اخلاقی تصمیم‌های مدیریتی از مهم‌ترین شرایط پای بندی به مسئولیت‌های اخلاقی است.

اخلاق سازمان را می‌توان در پنج وجه دسته بندی نمود، به عبارتی سازمان‌ها در پنج حوزه می‌بایستی به اخلاقیات توجه داشته باشند:

مشتریان، کارکنان، تامین کنندگان و سهامداران و جامعه

از جمله باید‌های اخلاقی در حوزه مشتریان عبارتند از:

– پای بندی به تعهدات

– انصاف و قسط

– صداقت و صراحت

– خدمات پیش از فروش، خدمات حین فروش و خدمات پس از فروش

– حفظ حریم شخصی، رازداری و امانت داری

– سرعت در تحویل کالا و ارائه خدمات

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

-تحويل به موقع و بی عیب کالا

-نقدپذیری نسبت به اعتراض مشتریان

-اطلاع رسانی در خصوص کالا، زمان و نحوه تحويل، ابعاد و مشخصات کالا.

همچنین سازمان ها علاوه بر اصول اخلاقی یاد شده به نبایدهایی نیز محدودند. این نبایدها در جهت حمایت و حفظ حقوق مشتریان و جلوگیری از فریب کاری و ظلم به مشتری است. این نبایدها با رهیافت اخلاقی به کار برده می شود:

- زیان رساندن به مشتری

- تبعیض و رانت خواری

- فریب دادن مشتری از طریق پنهان ساختن مشخصات کالا

-فریب از طریق در آمیختن کالای کم ارزش

-گران فروشی از طریق مشتریان دروغین

- کم فروشی

-فریب از طریق اطلاع رسانی

-گران فروشی .

در برخی سازمانها مشتری آنقدر اهمیت پیدا می کند که حقوق کارکنان فدای مشتریان بیرونی سازمان می شود و در برخی موارد هم توجه به حقوق کارکنان در حد ضرورت مطرح می شود. نادیده گرفتن کارکنان در سازمان موجب کاهش رضایت شغلی آنان و آسیب رساندن به منابع داخلی سازمان و نیز کاهش رضایت مشتریان می شود. امروزه تاکید می شود که حفظ حقوق مشتریان و مصرف کنندگان در گرو استیفای حقوق کارکنان است. برخی از مهمترین وظایف اخلاقی سازمان در قبال کارکنان به شرح زیر است:

۱- ارتقا سطح دانش، مهارت، توانایی و نگرش کارکنان،

۲- پرداخت حقوق و مزایا در موقع مقرر

۳- تامین رفاه و امنیت بهداشتی و روانی

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

۴- برخورداری از حقوق عادلانه و مکفی از طریق نظام عادلانه دریافت و پاداش

۵- رعایت حداقل سن کار

۶- مواجهه عادلانه و اجتناب از هر گونه تبعیض

۷- نقد پذیری و مشارکت طلبی

۸- تناسب مسئولیت با اختیارات و امکانات

۹- ایجاد فرصت ارتقای شغلی

۱۰- حفظ حریم شخصی، رازداری و امانت گرایی

۱۱- جبران خسارت و غرامت ناشی از کار

۱۲- تسهیل ارتباطات سازمانی

بسته به شرایط سازمان ها و ویژگی های کارکنان می توان برای فهرست بالا تقدم و تاخر اهمیت قایل شد. اما آنچه نمی شود نادیده گرفت، توجه و اهتمام به وظایف اخلاقی سازمان در قبال کارکنان است.

وظایف اخلاقی سازمانها در قبال تامین کنندگان:

تامین کنندگان جزو تفکیک ناپذیر از زنجیره تامین و تولید و از عناصر مهم در محیط بیرونی سازمان محسوب می شوند. امروزه مفهوم بسیار فراگیری از تامین کنندگان در میان است و آن شامل اشخاص و سازمان هایی است که به نحوی سازمان را در تولید کالا یا خدمات یاری می کنند. سازمان در قبال تامین کنندگان نیز چندین مسئولیت اخلاقی عمده بر عهده دارد که میبایستی مورد توجه قرار دهد:

۱- نگرش مثبت و خیر خواهانه

۲- مواجهه صادقانه، صریح و توأم با احترام اصیل

۳- پای بندی به تعهدات و پرداخت به موقع مطالبات

۴- حفظ حریم شخصی و حقوق مالکیت معنوی و فکری

اخلاق و احکام کسب و کار- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

۵- رازداری و امانت

۶- اجتناب از ضرر رساندن

۷- جبران خسارت ناشی از عملکرد شرکت

۸- سرعت و سهولت در تعامل همراه با دقت و صحت

۹- ارائه عادلانه فرصت ها و پرهیز از هر گونه تبعیض

وظایف اخلاقی سازمانها در قبال سهامداران:

در قوانین کسب و کار مانند قانون تجارت، به مسئولیت مدنی مدیران در قبال سهامداران اشاره شده است و همچنین مصوبات مجمع و هیات مدیره نیز بر وظایف مدیران تاکید می کند. با این حال مسئولیت های اخلاقی سازمان ها در قبال سهامداران فراگیر تر و معمولا نانوشته است. مهمترین این مسئولیتهای اخلاقی عبارتند از:

۱- رعایت تمام و کمال مصالح سهامداران

۲- به حداکثر رساندن سود

۳- پایبندی به مصوبات مجمع

۴- امانت داری در زمینه اموال ، تجهیزات، اعتبارات و ...

۵- در نظر گرفتن مصالح بلند مدت بجای منافع کوتاه مدت

۶- حفظ حریم شخصی سهامداران و رازداری اسرار شرکت

۷- اطلاع رسانی جامع، شفاف و بموقع از تغییرات کسب و کار

۸- ارائه عادلانه گزارش ها به تمام سهامداران از نظر نوع و زمان اطلاعات

۹- بررسی و گزارش دهی در مورد موضوعاتی که کسب و کار را تهدید می کند

اهمیت صداقت در موفقیت کسب و کار

اخلاق و احکام کسب و کار- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

هیچ سازمانی را نمی توان بی نیاز از اصول اخلاقی و به ویژه سرآمدترین آنها که همانا صداقت و درستکاری است دانست. سازمان مجموعه ای از افراد است و در هر سازمان نقش افراد انجام دادن کارها و پیشبرد وظایفی است که به آنها محول می شود. برای اجتناب از آسیب دیدن سازمان اگر اخلاق بر سازمان حاکم باشد و اصول اخلاقی از طرف سازمان و کارکنانش مراعات شود از چند جهت در موفقیت سازمان مؤثر خواهد بود.

۱- اصول اخلاقی به عنوان یک ارزش در سازمان نهادینه خواهد شد.

۲- بین سازمان و کارکنان آن روابط مؤثر، شفاف و دوستانه برقرار می شود.

۳- سازمان شاهد پویایی و عملکرد مثبت کل سازمان خواهد بود. ارزش های اخلاقی خوب و ناهنجاری های اخلاقی بد در همه سازمان ها وجود دارد اما به فرهنگ محیط و شیوه رفتار افراد بستگی دارد. رفتار اخلاقی کارمند به دو عامل ارزش های شخصی و جو حاکم بر سازمان وابسته است.

برای مثال چنانچه سیستم پاداش سازمان به گونه ای باشد که از رفتار نادرست افراد چشم پوشی کند و حتی آنها را مثبت جلوه دهد افراد شایسته هم ممکن است دست به کارهای نادرست بزنند. هنگامی که سازمان به افراد دروغگو و متقلب یا کسانی که اعمال خلاف را انجام می دهند ارتقای مقام بدهد یا آنها را مورد ستایش قرار دهد چنین برداشتی می شود که رفتارهای غیراخلاقی بازدهی مناسبی دارند. در این مرحله است که اصول غیراخلاقی در سازمان ریشه می گیرد.

یک سازمان همواره باید برای بقای خود در مقابل مشکلات موجود، چه در ارتباط با محیط بیرون و چه در درون سازمان در حال مبارزه با مشکلات، شناختن مشکل و ابعاد مختلف آن باشد. سازمان سالم، سازمانی است که برای ادامه حیات خود قادر است به هدف ها و مقاصد انسانی خود دست یابد. موانعی را که در دستیابی به هدف هایش با آن مواجه می شود بشناسد و این موانع را از پیش پای خود بردارد. سازمان سالم سازمانی است که درباره خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته است واقع بین بوده، قابلیت انعطاف داشته و قادر باشد برای مقابله با هر مشکلی بهترین منابع خود را به کار گیرد.

در این بین نقش مدیران کاملاً مهم است. درواقع اعتماد در سازمان از بالا به پایین جریان می یابد و اگر مدیران ارشد قابل اعتماد باشند حس اعتماد به سطوح پایین سازمان رخنه می کند. بنابراین به سطوح کارشناسی سازمان اعتماد کنید تا مسیر توسعه صداقت و صمیمت هموار شود. اگر صادق باشید، دیگران نسبت به شما این برداشت را پیدا می کنند که همیشه با مشتری ها و مراجعان صادق هستید. اگر هم آنها در مورد شما چنین برداشتی ندارند، باید کاری کنید تا این عقیده در ذهن آنها ایجاد شود.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

به هر حال رعایت صداقت در عرصه کار و تجارت همیشه حاکی از این امر است که به موفقیت بیشتری دست پیدا خواهید کرد. در تجارت، صداقت بدان معناست که شما هر کسی را که با او تعامل دارید، در جریان تمام امور قرار داده و اطلاعات کافی در مورد موضوع مورد بحث در اختیار او قرار می دهید. این امر نه تنها می تواند سطح انتظار طرف مقابل را در حد کاملاً مقبولی قرار دهد، بلکه شما نیز می توانید با قاطعیت تصمیم بگیرید که تا چه میزان آمادگی لازم را دارید.

در میان بسیاری از کارشناسان و عموم مردم تعریف حداقلی از مفهوم اخلاق کسب و کار وجود دارد و همین که شرکت یا یک سازمان دروغ نگوید و اختلاس نکند و از رشوه استفاده نکند آن سازمان به اخلاق پایبند بوده است، این در حالی است که در دنیا و ادبیات اخلاق کسب و کار مفهوم و گستره اخلاق کسب و کار بسیار متفاوت و گسترده تر است.

حاکمیت رفتار اخلاقی در هیأت مدیره، رعایت اصول اخلاقی در برابر کارکنان، در برابر رعایت حقوق محیط زیست، در برابر رسانه ها و ذی نفعان بیرونی شرکت، در برابر زنجیره تأمین و پیمانکاران، در برابر مشتریان و مصرف کنندگان و در برابر نوع سرمایه گذاری شرکت و نوع ارتباط با دولت و موارد بسیاری دیگر گستره مفهومی اخلاق کسب و کار را شکل می دهد. با این حال پرهیز از گفتن دروغ می تواند گام نخست در راستای پیاده سازی اخلاق در کسب و کار محسوب شود.

توصیه های حرفه ای اخلاق از مدیران موفق کسب و کار

- مدیران و سرپرستان باید به کارکنان خود آموزش بدهند که درستی و صداقت مهم ترین اصل سازمان است. فرد باید بداند پس از گفتن حقیقت تنبیه نخواهد شد بلکه اگر صادق نباشد تنبیه سختی خواهد شد.

رفتار اخلاقی در کسب و کار

اخلاق را مجموعه ای از صفات روحی و باطنی انسان تعریف کرده اند که به صورت اعمال و رفتاری که از خلیات درونی انسان ناشی می شود، بروز ظاهری پیدا می کند و بدین سبب گفته می شود که اخلاق را از راه آثارش می توان تعریف کرد. استمرار یک نوع رفتار خاص، دلیل بر آن است که این رفتار یک ریشه درونی و باطنی در عمق جان و روح فرد یافته است که آن ریشه را خلق و اخلاق می نامند. دامنه اخلاق را در حد رفتارهای فردی تلقی می کنند، اما رفتارهای فردی وقتی که در سطح جامعه یا نهادهای اجتماعی تسری پیدا می کند و شیوع می یابد،

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

به نوعی به اخلاق جمعی تبدیل می شود که ریشه اش در فرهنگ جامعه می دواند و خود نوعی وجه غالب می یابد که جامعه را با آن می توان شناخت. (قراملکی، ????) امروز در تجزیه و تحلیل رفتار سازمان ها، پرداختن به اخلاق و ارزش های اخلاقی یکی از الزامات است. نماد بیرونی سازمان ها را رفتارهای اخلاقی آنها تشکیل می دهد که خود حاصل جمع ارزش های گوناگون اخلاقی است که در آن سازمان ها، ظهور و بروز یافته است. اخلاقیات در سازمان به عنوان سیستمی از ارزش ها و بایدها و نبایدها تعریف می شود که بر اساس آن نیک و بدهای سازمان مشخص و عمل بد از خوب متمایز می شود. به طور کلی انسان ها در بعد فردی و شخصیتی دارای ویژگی های خاص اخلاقی هستند که پندار، گفتار و رفتار آنها را شکل می دهد. ممکن است همین افراد وقتی در یک جایگاه و پست سازمانی قرار می گیرند عواملی موجب شود که پندار، گفتار و رفتار متفاوتی از بعد فردی سر بزند که این ویژگی های انسانی بر روی میزان کارایی و اثر بخشی سازمان تاثیر بگذارد.

ساختار مدیریت در نظام دینی، عهده دار مسئولیت های الهی است و در پی برآوردن این مسئولیت ها است. در چنین ساختاری اخلاق معطوف به ارزش های والا نقش کلیدی و محوری دارد. نهضت تربیتی اسلام در عرصه مدیریت به ساختن مدیرانی لایق، متخلق و برخوردار از فضیلت اهتمام ورزیده و نمونه عالی چنین انسانی را لایق مدیریت در عرصه اجتماع می داند.

اخلاق فضیلت، آرمان این نهضت مقدس است؛ زیرا اخلاق فضیلتی است که می تواند پاسخ گویی را نهادینه و عملی نماید؛ لذا اخلاق مدیریت معطوف به فضیلت، منشوری مقدس دارد که در این منشور، درک وظیفه، مدیریت را امانت پنداشتن، نگران بندگان خدا بودن، معاشرت نیکو، صداقت، انتقادپذیری، رعایت بیت المال و دوری از آزمندی و ... ابزار پاسخ گویی است؛ همچنین پاسخ گویی، به لحاظ برخورداری از خصلت های منفی در اخلاق، به مانع هایی برمی خورد، همچون دنیاگزینی و ریاست خواهی و درک نمودن فضیلت معنوی خدمت، کنار آمدن با خطاکاران حوزه حاکمیت و فقدان انصاف و عدالت. برعکس، برخورداری از این فضیلت ها و رسیدن فرد مسئول و مدیر به تعادل درونی، نفسانی و دست یازی او به ارزش های مثبت اخلاقی، مدیریت را بالنده و بارور می سازد؛ در نتیجه، عنصر پاسخ گویی، امری نهادینه، بالفعل و عینی می گردد.

ترویج اخلاق در سازمان ها و هر مؤسسه آموزشی بر اصول معینی استوار است. اخلاق مدیریت آموزشی خود شاخه ای از اخلاق حرفه ای است که به بحث از اخلاق در آموزش و پرورش به منزله یک حرفه می پردازد؛ بنابراین بحث اخلاق در مدیریت به لحاظ نظری بر مفاهیم بنیادین و اصول راهبردی و قواعدی استوار است که البته در این

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

مقاله به‌طور اختصار آمده است؛ لذا با توجه به نکات مطرح شده سؤال اصلی و اساسی این مقاله این است که «اخلاق حرفه‌ای چیست و چرا مدیران باید دارای چنین صفتی باشند.»

رفتار آدمی

رفتار آدمی به گونه‌ای نامشهود تاثیر شگرفی بر معادلات گوناگون سازمانی و ملی و در گستره‌ای وسیع تر جهانی گذاشته و بشر امروزی معیارهای اخلاقی متفاوتی نسبت به گذشته برگزیده و رفتارهای ویژه‌ای به حساب آن از خود بروز میدهد. به بیانی میتوان اذعان نمود که رفتار آدمی از متغیرهای اساسی دنیایی کنونی است که قادر است بنوبه خود جوامع را با مخاطرات و چالشها و یا فرصتها روبرو نماید. سازمان ها، یکی از مهمترین نهادهای اجتماعی دوران کنونی هستند که دامنه تأثیر آنها بر شئون مختلف زندگی انسان ها، بسیار گسترده است این نهادها، در متن محیط اجتماعی می رویند و می بالند و به همین دلیل، به عنوان سیستمی پیچیده، همواره در تعامل مستقیم با محیط درونی و بیرونی خود هستند. آنها از یک سو خواهان موفقیت، بقا و حرکت از وضع موجود به وضع مطلوب هستند و از سوی دیگر موفقیتشان مرهون نحوه برقراری ارتباط و تعامل درست با محیط است. موضوع اخلاق حرفه‌ای از همین تعامل سرچشمه می گیرد و ماهیت آن به چگونگی سامان دهی رفتار ارتباطی سازمان به عنوان شخصیتی حقوقی با محیط، بر می گردد. به تازگی پژوهشگران سازمانی، علاقه مند به هوش اخلاقی رهبری شده‌اند، زیرا می تواند مرز بین نعدوستی و خود پرستی را خوب توصیف کند. پژوهشها نشان می‌دهند که رشد اخلاقی رهبران با رفتارهایی که از خود نشان می دهند، رابطه مستقیم دارد. به این معنی که رفتار رهبری چند بعدی است و رفتارهای مختلف رهبری، با سطوح مختلف رشد اخلاقی ارتباط دارد. نخستین بار اصطلاح هوش اخلاقی توسط بوربا در روان شناسی وارد شد. وی هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از خلاف، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار در جهت صحیح و درست تعریف می کند (Borba, 2005:23). هوش اخلاقی، به معنی توجه به زندگی انسان و طبیعت، رفاه اقتصادی و اجتماعی، ارتباطات باز و صادقانه و حقوق شهروندی است. در دنیای امروزی، تنها رهبران با هوش اخلاقی بالا می توانند در سازمان، اعتماد و تعهد ایجاد کنند که مبنایی برای تجارت گسترده و درست است. تجارب مدیران تجاری در آمریکا، ژاپن و بسیاری از موسسات خصوصی و شرکتهای کارآفرینی، نشان داده است که رفتار اخلاقی تنها انجام درست کار نیست، بلکه انجام کار درست است. هم چنین پژوهشهای انجام شده در بیش از ۱۰۰ شرکت نشان داد که هوش اخلاقی تاثیر بسیار قوی بر عملکرد مالی سازمان دارد. (Turner & Barling, 2002) بدلیل همبستگی میان فرهنگ و

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

رفتار اخلاقی فرد در محیط های مختلف و واژه جدید هوش اخلاقی که تحولی بنیادین در سازمانها بر جای نهاده در این مقاله دو مفهوم مهم فرهنگ و هوش اخلاقی را واکاوی می نمائیم.

چارچوب مفهومی برای اخلاق کسب و کار

بدون تردید ، راه های تدوین اخلاق کسب و کار بسیار است ؛ اما تدوین و توسعه چارچوب مفهومی ، مزیت های فراوانی دارد . کار مفهومی ، دامنه سردرگمی مباحث اخلاق کسب و کار را به ویژه در زمینه جهانی شدن و کثرت گرایی فرهنگی و مذهبی روشن می کند و نیازی ضرور برای گفت و گوی هدف دار است . با تمرکز روی سطوح مشترک مطالعات تجربی و نظری ، از بسیاری از قیل و قال های نظری و پژوهش های بی پایان تجربی رها می شویم ؛ افزون براین که زمینه ای برای اجرایی کردن و ارزیابی نیز فراهم می شود

چارچوب مفهومی با چند ویژگی مشخص می شود . از این نظر به آن چارچوب گفته می شود که نه آینه تمام نمای موضوع مورد بحث است و نه طرح کلی و مبهم از آن . در معنا فراگیر است ؛ به طوری که شامل همه عناصر کلیدی ، روابط و مناسبات موضوع تحت پژوهش می شود . سازگار است و می تواند با رویکردهای گوناگون نظری به کار رود و دامنه گسترده ای از جزئیات را دربرگیرد ؛ البته همچنین دربرگیرنده بسیاری از مفاهیم نظری مانند رابطه بین نظریه و تجربه ، مبنای فلسفی علم اقتصاد ، شأن اخلاقی مؤسسات اقتصادی و پندار های مردم درباره ارتباط بدن و روح است ؛ گرچه بحث از این ها ، فراتر از حوزه محدود این مقاله قرار دارد.

اخلاق کسب و کار ، نوعی اخلاق کاربردی (Applied Ethics) است ؛ بنابراین ، از این نظر ویژگی های مشترکی با دیگر انواع اخلاق های کاربردی مانند اخلاق زیستی (Bioethics) ، اخلاق پزشکی (Medical Ethics) ، اخلاق قضایی (Legal Ethics) ، اخلاق مهندسی (Engineering Ethics) و اخلاق رسانه ای (Media Ethics) دارد .

به همین میزان ، مفهوم اخلاق کاربردی براساس معانی اخلاق ها ، زمینه های کاربرد ، راه های ارتباط بین اخلاق و آن زمینه تغییر می کند . اخلاق کسب و کار نیز مانند همه اخلاق های کاربردی از تنوع گسترده نگرش ها و رویکردها مستثنا نیست

دیدگاهی که در ذیل ارائه شده ، دقیقاً تصمیم گیری و رفتار را به هم مرتبط می سازد و از امتیاز مشترک اخلاق توصیفی (Descriptive Ethics) و فرا اخلاق (Meta - Ethics) ، با عنایت ویژه به اخلاق دستوری ، بهره می گیرد . در عین حال ، به صورت چارچوب مفهومی نظریه اخلاقی خاصی گسترش داده نمی شود ؛ اما به جای

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

آن ، تأکید بیش تری روی سازماندهی رشته اخلاقی کسب و کار و آن نوع ارتباط بین اخلاق و کسب و کار که با عنوان رویکرد دو جانبه (Two - Legapproach) ترسیم شده است ، می شود .

اصطلاح « Business » ، اصطلاح تعریف شده روشن نیست ؛ چون این اصطلاح به تنهایی شامل معانی متعددی می شود . این عدم روشنی می تواند به عدم تفاهم های جدی بینجامد ؛ به ویژه هنگامی که به زبان و فرهنگ دیگر ترجمه شود ؛ به طور مثال ، این گفته معروف « The business of business is business » کسانی را که خوب با زبان انگلیسی آشنا نیستند ، متحیر می کند . در این مَثَل « business » به ترتیب مترادف « وظیفه یا شغل » ، « سازمان اقتصادی » و « سودآوری » است ؛ بنابراین ، معنای جمله این است : وظیفه سازمان اقتصادی این است که سودآوری داشته باشد . به هر حال ، در اصطلاحاتی مانند « business Cycle » معنای آن تقریباً معادل « economy » است . چنان که « business ethics » گستره معنایی وسیعی دارد و قابل مقایسه با « economic ethics » در همین زبان انگلیسی و « Wirtschaftsethik » در آلمانی و « ethica » در اسپانیایی [و اخلاق کسب و کار در زبان فارسی] است . اصطلاح « corporate ethics » « [اخلاق شرکتی] گرچه کم تر عمومیت دارد ، به طور روز افزونی در حال استفاده شدن است و به روشنی به اخلاق سازمان های تجاری و اقتصادی مربوط می شود (به طور مثال ، نگاه کنید به (the Conference Board , 1987) .

در این اینجا ، اصطلاح « Ethics Business » یا « Business and Economic Ethics » در مفهومی گسترده به کار رفته و شامل همه قلمرو اقتصادی زندگی می شود ؛ از این رو ، با تصمیم گیری های فردی عوامل اقتصادی مانند مدیران ، کارکنان و با تأسیس و مدیریت سازمان های اقتصادی ، سیاست های عمومی مربوط به کسب و کار ، نظام های اقتصادی ، اقتصاد جهانی و مؤسّسات مالی سر و کار دارد و فرض شده که این بخش از زندگی ، هم قابل تعریف و هم قابل تمییز از دیگر بخش های آن (مانند قلمرو اجتماعی ، فرهنگی ، حقوقی و سیاسی) است . هر بخشی در محدوده خاص خودش ، چه بزرگ یا کوچک ، باید استقلالی ویژه و عقلانیتی خاص هنگام مرادده با دیگر بخش ها داشته باشد . (بحث کردن درباره این که بخش اقتصادی چگونه با دیگر بخش ها رابطه می یابد ، از حوزه این مقاله خارج است) . هدف نهایی اخلاق کسب و کار این است که کیفیت اخلاقی تصمیم گیری ها و عملکردها را در همه سطوح کسب و کار بهبود بخشد .

از دیدگاه میان فرهنگی ، آن چه به ویژه اهمیت دارد ، این است که سه روش فهم اخلاق کسب و کار یعنی معنانشناسی (Semantic) ، تجربه (Practice) و نظریه را از هم تمییز بدهیم . نگرش ها درباره مباحث اخلاق ، اصطلاحاتی که باید به کار رود و اصطلاحاتی که نباید به کار رود ، به طور چشمگیری ، از یک محیط فرهنگی اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا ،

به محیط فرهنگی دیگر ممکن است ، فرق داشته باشد . افزون بر این ، صحبت کردن درباره اخلاق کسب و کار به طور معمول با صحبت کردن درباره رفتار اخلاقی یکی نیست ؛ زیرا شخص می تواند این کار را انجام دهد و آن کار را انجام ندهد . این یکی نبودن ، نتیجه نبود باورپذیری (Credibility) و نبود قدرت اخلاقی (Moral Authority) است.

درباره مسائل و موضوعات اخلاق کسب و کار باید به صورت سازمان یافته بیندیشیم و به نظریه پردازی بپردازیم . این کار نه تنها برای دلایل نظری مانند بررسی انتقادی ، ارزیابی مستقل و سازگاری ، بلکه برای اصول عملی مانند تبیین مسائل مفهومی در کار ، برآورد منصفانه رفتار شغلی و ارائه مشاوره جدی به کمپانی ها لازم است ؛ بنابراین ، این سه روش از هم متمایز بوده نمی توانند جایگزین یک دیگر شوند ؛ گرچه از بسیاری جنبه ها با هم مرتبط هستند . به هر حال ، پیشنهاد می شود پرسشنامه اخلاق کسب و کار به صورت کیس آزمون متمایز کننده این سه روش برای اخلاق کسب و کار اجرا شود.

موضوعات مطرح شده در اخلاق تجاری موضوعاتی که اخلاق تجاری یا حرفه‌های راجع به آنها بحث میکند بسیار گسترده است و دیدگاههای متفاوت یا متناقضی در مورد آنها وجود دارد. در اینجا ما به برخی از این موضوعات اشاره میکنیم:

۱- مسئولیت اجتماعی شرکتها که درخصوص وظایف و تکالیف بنگاههای اقتصادی نسبت به یکدیگر و جامعه و رابطه اعضای مؤسس یا مالکان یک شرکت یا سهامداران، رعایت امانتداری، جاسوسی صنعتی، تصاحب یک شرکت یا در اختیار گرفتن مالکیت آن بدون رضایت مدیریت و هیئت مدیره بحث میکند؛

۲- سوءاستفاده از ابزارهای بازاریابی و تبلیغات گمراه کننده،

۳- کمک شرکتها یا بنگاههای اقتصادی به احزاب یا گروه‌های ذینفوذ به منظور بهره برداری از قدرت آنها برای دستیابی به اهداف تجاری؛

۴- تجزیه و تحلیل گمراه کننده در گزارشهای مالی به منظور فریب سهامداران؛

۵- رشوه خواری، پرداختهای نامشروع برای پیشبرد فعالیت های تجاری؛

۶- رقابت ناسالم یا حذف رقبا به روشهایی که با ارزشهای حاکم بر جامعه مغایرت دارد؛

- ۷- مسائل اخلاقی مربوط به کارگر و کارفرما - تبعیض قائل شدن برحسب سن، جنس، نژاد، مذهب، معلولیت، جذابیت (ترجیح جمال بر کمال) - تضييع حقوق کارکنان در محیط کار - عدم رعایت انصاف و عدالت در پرداخت دستمزد و حقوق کارکنان - بیتوجهی به مسائل ایمنی و بهداشتی در محیط کار.
- ۸- بازاریابی برای کالاهایی که به سلامت جامعه لطمه می زنند؛
- ۹- تبعیض در قیمت گذاری برای کالاهایی که ویژگی های یکسانی دارند؛
- ۱۰- تولید کالاهای غیراخلاقی ومضر؛
- ۱۱- فعالیت در بازاریاب یا اقتصاد زیرزمینی؛
- ۱۲- تولید کالاهای نامرغوب، ناقص یا معیوب و اعتیادآور؛
- ۱۳- نادیده گرفتن مسائل زیست - محیطی در فعالیتهای تجاری و تولیدی (تولید و فروش کالاها و خدماتی که به محیط زیست آسیب وارد می کنند)؛
- ۱۴- مسائل اخلاقی ناشی از کاربرد فناوریهای جدید (مواد غذایی ژنتیکی، گوشی های تلفن همراه یا رایانههایی که اشعه آنها برای سلامت مصرف کنندگان مضر است)؛
- ۱۵- مسائل اخلاقی مربوط به آزمایش داروها یا فراوردهها روی حیوانات (یا گروههای خاص بدون آگاه کردن آنها)؛
- ۱۶- مسائل مربوط به حقوق مالکیت معنوی ؛ (دانش و تخصص پدیدههای ارزشمندی هستند اما اشیائی نیستند که به سادگی قابل تملک باشند. از طرف دیگر به روشنی مشخص نیست که چه کسی بریک «ایده» یا «اندیشه نو» حق بیشتر دارد؟ صاحب اندیشه یا شرکتی که چنین فردی را پرورش داده است؟ کشوری که به سبب شرایط جغرافیایی خاص یک گیاه دارویی منحصر به فرد در آن کشت می شود در بهره گیری از داروی تولیدی محقتر است یا شرکتی که خواص آن دارو را کشف و به پرورش آن اقدام کرده است. مبحث راجع به این مسائل، در قلمرو اخلاق تجاری قرار میگیرد. درباره رابطه اخلاق و حقوق مالکیت معنوی در صفحات بعد به تفصیل سخن خواهیم گفت).
- ۱۷- استفاده از علائم تجاری دیگران بدون جلب رضایت آنان؛
- ۱۸- استفاده از کار کودکان یا مهاجران غیرقانونی. برخی از اقتصاددانان با مطرح کردن مسائل اخلاقی در تجارت موافق نیستند.

اهمیت تعهدکاری و اخلاق کسب و کار در تجارت الکترونیک.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

تعهد از زمره واژه‌هایی است که تعاریف زیادی برای آن از دیدگاه‌های مختلف ارائه شده است. مفاهیم متعددی مانند وجدان، اخلاق کاری و غیره با وجود داشتن تفاوت‌های مفهومی معادل با تعهد مورد استفاده قرار می‌گیرند که منظور واژه Commitment می‌باشد.

از نظر ویلیامسون و اندرسون تعهد عبارتست از شدت و گستردگی مشارکت فرد در سازمان، احساس تعلق به سازمان و شغل و احساس هویت. وجود احساس‌های مزبور در فرد به افزایش وابستگی گروهی، رفتار همکاری منجر خواهد شد. سالانسیک تعهد را عبارت از پیوند دادن فرد به اعمال و اقدامات فردی وی می‌داند.

منظور کلی از این تعریف آن است که تعهد زمانی واقعیت می‌یابد که فرد نسبت به رفتار و اقدامات خود احساس مسئولیت و وابستگی نماید. عبارت دیگر، در این مفهوم، حرف زدن تنها کافی نیست و باید به دنبال آن عمل همراه با مسئولیت باشد.

توجه به اصول اخلاقی و تعالیم مذهبی در داد و ستد و انجام برخی از اقدامات یا خودداری از انجام اقدامات دیگر برای پرداختن به فعالیت‌های تجاری از گذشته‌های دور در اجتماعات مطرح بوده است مانند خودداری از دریافت رشوه یا فریبکاری و تقلب در انجام معامله. می‌توان گفت مبنای اخلاق کسب و کار استفاده از قواعد اخلاقی در تجارت است. بنابراین اخلاق کسب و کار به رعایت اصول و هنجارهای اخلاقی در فعالیت‌های تجاری ارتباط دارد. از گذشته‌های دور تا دوره معاصر عوامل گوناگون در ایجاد اخلاق کسب و کار و تحول آن مؤثر بوده است مانند اندیشه‌های فلاسفه و دانشمندان درباره موضوعاتی از قبیل عدالت، صداقت، درستکاری، رعایت انصاف و توجه به موازین اخلاقی در معامله و رفتار با افراد دیگر.

بررسی اخلاق کسب و کار، تعهد کاری و تجارت الکترونیک داد و ستدهای میان آن دو، مطلبی اساسی و پر دامنه است و توجه بسیاری را به سوی خود معطوف داشته است. رعایت اخلاق و حفظ ارزش‌های اخلاقی به صورت یکی از مهم‌ترین پدیده‌هایی درآمده است که در بیشتر سازمان‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد. اصول اخلاقی به صورت بخشی از سیاست‌های رسمی و فرهنگ غیر رسمی سازمان درآمده است.

در سال ۱۹۹۲ رونالد بیان کرد که با آغاز قرن بیست و یکم سازمان‌ها با مسایل و مشکلاتی روبرو می‌شوند که شامل رقابت‌های بین‌المللی، تکنولوژی جدید، افزایش کیفیت، تعهد و انگیزه کارکنان، مدیریت نیروهای کاری متفاوت و رفتارهای اخلاقی است. که مهمترین آنها رفتارهای اخلاقی می‌باشد. شاید بتوان گفت با رعایت رفتارهای اخلاقی از سوی کارکنان و مدیران، سازمان با موفقیت این مسایل و مشکلات را حل می‌نماید. یکی از این مسائل

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

رقابت های بین المللی است هر سازمان، بزرگ و کوچک، با مساله رقابت جهانی روبرو است، چه این سازمان کوچک در داخل کشور بوده و یا شعبه ای در خارج از کشور داشته باشد.

به هر حال باید در بازار های بین المللی به رقابت برخیزد گسترش تجارت به خصوص تجارت الکترونیک باعث می شود که سازمان در بازار های بین المللی موفق شود. گسترش تجارت به خصوص تجارت الکترونیک باعث می شود که سازمان در بازار های بین المللی و در مواجهه با این تغییرات به سرعت واکنش دهد آنچه در تجارت الکترونیک بیشترین اهمیت را به خود جلب کرده است رعایت رفتار های اخلاقی است. ملاحظه و مرور کلی بر کارکرد روزانه بازار های مختلف (بازار کالاها و خدمات، بازار پول و ارز و طلا، بازار بورس و اوراق بهادار، بازار مسکن و اتومبیل و حتی بازار بیمه) اهمیت رفتار های اخلاقی اعم از اخلاق کسب و کار و تعهد کاری نمایان تر می گردد.

ظهور و گسترش معاملات الکترونیکی در دهه اول قرن ۲۱ و انجام معاملات فراوان اینترنتی، اهمیت موضوع را چند برابر کرده است. التزام به اخلاق در بازرگانی و کسب و کار نوعی اعتماد بوجود می آورد که خود سرمایه ای اجتماعی و ارزشمند است. و موفقیت بلندمدت بنگاه های مربوطه را تضمین می نماید. از سوی دیگر بسیاری از ناملایمات مربوط به کارکرد شرکت ها و بنگاه ها به عدم التزام اخلاقی کارگزاران اقتصادی (اعم از بنگاه ها، خانوارها و دولتمردان) برمی گردد. ارائه اطلاعات غلط در مورد کالاها، مبادرت به دروغ در معاملات، تبلیغ غیر واقعی، ارائه آمار و گزارش غلط، دزدی اینترنتی و هزاران مورد مشابه از نمونه بی توجهی به اخلاق کسب و کار می باشد. اگر چه ترسیم فرضیه به صورت استاندارد در این گونه نوشته ها دشوار به نظر می رسد.

ارزش های اخلاقی در تجارت الکترونیک

اخلاق غالباً به عنوان راهی برای قانونمند ساختن افراد در جوامع، پنداشته شده است. احلاق عکس العملی است نسبت به مشکل همکاری در میان افراد یا گروه های رقیب، و هدفش فرو نشاندن نزاع هایی است که ممکن است در ظروف اجتماعی رخ دهد. البته اعمال قدرت هم راهی است که برای داوری در مقام تنازع، ولی اخلاق با اعمال قدرت فرق می کند: اخلاق به اصول و قواعدی از عمل متمسک می شود که قانونی موجه به شمار می آیند، یعنی در نماد خود با نوعی وجاهت و تایید همراهند که بالقوه مورد قبول آحاد جامعه اند. بر طبق تعریف، اخلاق و رعایت آن با تایید آحاد جامعه همراه و این اخلاق خصوصاً رفتار های اخلاقی نه تنها در جامعه بلکه در سازمان بیشترین اهمیت را دارد، اخلاق زمینه ساز موفقیت سازمان در همه عرصه ها خصوصاً تجارت الکترونیک می باشد.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

راجع به رعایت اصول و ارزش‌های اخلاقی در تجارت مباحث مختلفی وجود دارد. گروه‌هایی از مردم تصور می‌کنند اخلاقیات در قلمرو تجارت جایگاهی ندارد. زیرا هدف تجارت انجام فعالیت‌هایی به منظور کسب سود و دستیابی به نفع شخصی است و بقا در فضای رقابتی بازار مستلزم آن است که حداکثر سود در رأس اهداف هر بنگاه باشد؛ در حالی که بایدها و نبایدهای اخلاقی، ارزش‌گذاری درباره افعال بشر و قضاوت درباره خوب یا بد بودن اقدامات و تصمیم‌گیری‌ها در حیطه اخلاق مطرح می‌شود و هدف اخلاق دستیابی جوامع انسانی به خیر و سعادت است.

از این منظر، اخلاق و تجارت دو مقوله ناسازگار با یکدیگر به شمار می‌آیند. در برابر اظهار نظر نخست دیدگاه دیگری وجود دارد. بر اساس این دیدگاه با توسعه فناوری و طرح نیازها و انتظارات جدید در جوامع بشری، برای پرداختن به تجارت در محیط فیزیکی یا دنیای مجازی توجه به جنبه‌های اخلاقی امری اجتناب ناپذیر و الزامی است.

تجربه‌های حاصل از مدیریت بنگاه‌ها نیز نمایانگر آن است که در عصر حاضر علاوه بر وجود مقررات داخلی که برای اداره امور تولیدی، فنی، اجرایی و مدیریت بنگاه‌ها از آن‌ها استفاده می‌شود، ابزار دیگری نیز مورد نیاز است که حسب مورد، آن‌ها را اخلاق اخلاق حرفه‌ای یا اخلاق سازمانی می‌نامند.

تحولات پرشتاب در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات تغییرات سیاسی، اقتصادی و گسترده‌ای را موجب شده است، جهانی شدن در حقیقت ثمره پیشرفت‌های شگفت‌انگیز در بخش فناوری اطلاعات است. به گفته کارشناسان علم مدیریت، شرکتهایی می‌توانند در عصر حاضر در بازار امروز به رقابت بپردازند که با زبان و ابزارهای آن آشنا باشند. گسترش تجارت به خصوص تجارت الکترونیک باعث می‌شود که سازمان در بازارهای بین‌المللی موفق شود. در تجارت سنتی، وقتی که طرفین با یک زبان گفتاری صحبت می‌کردند؛ توانایی برقراری ارتباط را باهم داشتند اما در تجارت الکترونیک، طرفین عمدتاً باید با زبان دیجیتالی یکسان با هم به گفتگو بنشینند برخلاف تجارت سنتی، خریدار و فروشنده همدیگر را در هنگام مبادله تجاری نمی‌بینند، رعایت رفتارهای اخلاقی باعث امنیت ارتباط و برقراری تجارت بین طرفین می‌شود..

در این بخش به تصمیمات غیر اخلاقی در تجارت اشاره می‌کنیم:

سه تصمیم غیر اخلاقی در یکی از سه مورد زیر یافت می‌شود؛

۱- ما هر کاری را که برایمان راحت‌تر است، انجام می‌دهیم.

۲- ما هر آنچه را باعث پیروزی شود، انجام می‌دهیم.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

۳- ما انتخاب خای خود را با قانون نسبیت توجیه یا تفسیر می کنیم.

مشکلات بازارهای تجاری

با نگاهی گذرا به بازارهای تجاری متوجه می شویم: اگر چه ما خواهان صداقت و سادگی در معاملات هستیم، ولی هنوز در همه‌ی جوانب به این خواسته‌ی خود نرسیده‌ایم. افراد در جامعه‌ی ما سعی می کنند جهت رفع مشکلات خود راه‌حلهایی را ارائه دهند که به آنها می پردازیم:

۱. اخلاق تقویتی (اصلاحی) را آموزش می دهند

با نگاهی به دانشگاه‌ها متوجه خواهیم شد وقتی دانشجویان قادر به حل مسائل ساده‌ی جبر نیستند باید آنها را به کلاس‌های تقویتی ریاضی فرستاد. به گفته‌ی جان رایان، روزنامه‌نگار، تجارت نیز به همین منوال است. شرکت‌ها، همانند دانشگاه‌ها، کارمندان خود را مجبور به یادگیری اخلاق تربیتی (اصلاحی) می کنند. شرکت‌ها بنگاه‌های کرایه‌ای هستند که کلاس‌های اخلاقی و مشاوره‌ای را برای ارتقای سطح رفتاری کارمندان خود برگزار می کنند.

این امر سودمند نخواهد بود. از همه بدتر، اینگونه شرکت‌ها به اخلاق در کسب و کار و تجارت بها نمی دهند بلکه به گفته‌ی رایان هدف شان از برگزاری کلاس‌های فوق، فرار از مجازات است. بر اساس دستورالعمل شماره‌ی یک، شرکت‌هایی که برنامه‌های اخلاقی دارند اگر محکوم به انجام کارهای خلاف شوند در جرایم آنها تخفیف داده می شود.

۲. آفت کشی اخلاقی انجام می دهند

نظریه‌ی دیگر درمان متخلفان اخلاقی است. مشاور مدیر عامل - فرانک جی ناروان - از این نظریه به عنوان آفت کشی اخلاقی یاد می کند که ایرادی به آن مسئله وارد است. به عنوان مثال: آفت کشی در محیط زندگی یک سگ تا زمانی مؤثر است که آن محیط، دست نخورده و بدون تغییر باشد. زیرا آفت‌ها به آن محیط باز می گردند.

اگر سیستم‌ها، اهداف و محیط یک سازمان طوری باشد که برای رفتارهای غیر اخلاقی پاداش در نظر گرفته شود، آن گاه صرفاً با تذکر به افراد در قبال رفتار نادرست آنها نمی توان اوضاع را بهبود بخشید.

۳. متکی به قانون هستند

برخی از شرکت‌ها از اجرای امور اخلاقی دست کشیده‌اند و به جای آن در تصمیم‌گیری‌ها قوانین را بر اساس استانداردهای خود تعریف می کنند. نتیجه چیزی جز ورشکستگی اخلاقی نیست. وقتی از کوین رولینز رییس

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

شرکت کامپیوترسازی Dell، در مورد نقش اخلاقیات در تجارت سؤال کردند، وی به گفته‌ی الکساندر سولزه نیتسین، مخالف روسی اشاره کرد: در جامعه‌ای زندگی می‌کنم که قانون در آن نقشی ندارد. وحشتناک‌ترین امر بی‌قانونی است. جامعه‌ای که در آن قانون تنها مرجع برای رفتار اخلاقی است نیز به همین میزان ناپسند به شمار می‌آید.

نقش رفتارهای اخلاقی در گسترش تجارت الکترونیک در سازمان‌ها

رفتارهای اخلاقی یکی از عواملی است که در گسترش تجارت الکترونیک در سازمان‌ها نقش دارد. اخلاق علاوه بر اینکه در پیشرفت زندگی انسان تأثیر دارد باعث پیشرفت و گسترش تجارت الکترونیک در سازمان می‌شود. اگر توجهی به رفتارهای اخلاقی نشود سازمان در زمینه تجارت بخصوص تجارت الکترونیک موفق نمی‌شود. به علاوه، اهمیت نقش اخلاق در جهان امروز بیش از پیش نمایان شده است، زیرا که شکل امروزی داد و ستدها نشان از وجود نوعی ارتباطات غیر حضوری در میان فعالان حوزه کسب و کار و این شکل حساسیت توجه به اخلاقیات را فراهم کرده است و عدم توجه به آن، موجب ایجاد موج عظیمی از بی‌اعتمادی در فضای کسب و کار می‌شود که خود مانند مانعی برای انجام فعالیت‌ها است. در یک بیان ساده و صریح، می‌توان اذعان داشت که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور در گرو فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است.

آنچه تحت عنوان «فضای کسب و کار خاکستری» در ادبیات اقتصادی و مدیریتی کشور ایران مطرح می‌شود، می‌تواند بر عملکرد مدیران بنگاه‌های تولیدی، نیروی کار، سرمایه‌گذاران اقتصادی، روند تولید و فرآیندهای اقتصادی نظیر فروش، رقابت در عرصه‌های داخلی و جهانی و توسعه صنعتی و اقتصادی کشور تأثیر گذاشته و چهره اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشور را مخدوش سازد.

از سوی دیگر، توسعه اقتصادی بر پایه رقابت‌پذیری کشورها استوار است و سلامت محیط کسب و کار از عوامل موثر بر رقابت‌پذیری می‌باشد. محیط کسب و کار روشن و سالم که منتج از سلامت اقتصاد و سیاست درست کشورها بوده و منجر به نتیجه‌های مثبت اقتصادی از قبیل صادرات مفید، رشد اقتصادی و توسعه صنعتی می‌شود. پس توجه به اخلاقیات موجبات ایجاد فضای کسب و کار مناسب در کشور را شامل می‌شود که خود به مقوله تجارت الکترونیک که از جمله مهم‌ترین حوزه‌های نیازمند این فضا است، توجه دارد و رعایت اخلاقیات و تعهد به کار برای نیل به رقابت سالم و تجارت موفق الکترونیک، را می‌توان از اساسی‌ترین مسائل در آن برشمرد.

نکات کلی اخلاقی در امر تجارت

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

اغلب انجمن های بازاریابی در رهنمودهای کلی خود به اعضا از آنها درخواست میکنند که نکات اخلاقی زیر را در امردادوستد رعایت نمایند :

- ۱- پایبند بودن به اصل مشتری مداری و تلاش به منظور جلب رضایت مشتری به کاملترین شکل ممکن؛
- ۲- صراحت و صداقت در معرفی کالاها و خدمات و اعلام شرایط معامله؛
- ۳- حمل کالا در رأس موعد مقرر و طبق جدول زمانی مورد توافق؛
- ۴- برقراری ارتباط با طرفهای تجاری با روشهای محترمانه و توأم با ادب؛
- ۵- پاسخگویی به درخواستها یا شکایات به روش سازنده و در زمان معین؛
- ۶- محرمانه تلقیکردن اطلاعات مربوط به مشتریان؛
- ۷- عدم استفاده از اطلاعات مشتریان برای هدفهای غیرتجاری.

رابطه اخلاق تجاری و سودآوری

در گزارشی که انستیتوی اخلاق حرفه ای بریتانیا با عنوان Pay Ethics Business Does منتشر کرده، یادآور شده است به منظور آگاهی از تأثیررفتارهای اخلاقی در سودآوری شرکتهای طی سالهای ۱۹۹۷ و ۲۰۰۱ معیارهای زیر:

- ارزش افزوده اقتصادی
- ارزش افزوده بازار
- نسبت قیمت به درآمد

در مورد ۳۵۰ شرکت بریتانیایی بررسی شد. طی این بررسی مشخص گردید که میانگین سود شرکتهای بزرگ انگلیسی که دارای رهنمودهای اخلاقی بوده و معیارها و ضوابط شناخته شده اخلاق حرفهای را رعایت کردهاند، بالاتر از میانگین سود شرکتهایی بوده است که به اخلاق حرفهای توجهی نداشته یا برای کارکنان خود «نظام نامه های اخلاقی» تعیین نکردهاند. بدینترتیب روشن شده است که پایبند بودن به موازین اخلاقی - در بخش تجارت - یک مزیت رقابتی بسیار مهم در عرصه مناسبات بین المللی است. با وجود این، برخی از اقتصاددانان صحت نتیجه گیری فوق را زیر سؤال برده و مدعی شده اند که اخلاق تجاری را نمیتوان با معیارهای کمی سنجید. موفقیت شرکتهای تحت بررسی را میتوان ناشی از مدیریت صحیح یا برخورداری آنها از کادر تخصصی ماهر، قابلیت پیشبینی تحولات بازار و عوامل دیگری دانست که در تحقق اهداف یک بنگاه اقتصادی تأثیرگذار است.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

استاد دانشگاه دوپل: لازم است یادآور شویم که تحقیقات دکتر کورتیس ورسچور اثبات شیگاو رابطه مثبت بین رفتارهای اخلاقی و عملکردهای مالی بسیار خوب را به رسانده است. دارا بودن «نظامنامه اخلاقی» به طرفهای تجاری یک بنگاه اقتصادی اطمینان میدهد که همتای تجاری آنها به گونهای جدی به اصول و معیارهای اخلاقی پایبند است. سازمان یا تشکیلاتی که دارای کد اخلاقی است کارکنان خود را نیز به رعایت آن مکلف میکند. هرچه شرکتی قابل اعتمادتر باشد کارکنان آن به آینده خود امیدوارتر خواهند بود و این امیدواری در میزان کارایی و کیفیت ارائه خدمات آنها تأثیری گذارد. قابل اعتماد بودن یک شرکت - در نتیجه رعایت معیارهای اخلاق تجاری - به حسن شهرت آن شرکت کمک میکند و حسن شهرت در اغلب موارد نوعی سرمایه معنوی است که ارزش آن با سرمایه های مادی قابل مقایسه نیست.

آداب کسب و کار در اسلام

اسلام برای اینکه روابط اقتصادی نیز همانند روابط اجتماعی با صداقت و راستی و از روی عدالت و رضایت انجام پذیرد و مصالح فردی و اجتماعی تأمین گردد و نیز از هر گونه هرج و مرج و اختلاف و درگیری جلوگیری شود و مردم در تمام عرصه های زندگی از جمله معاملات با خیال راحت و خوشی و خرمی و آرامش زندگی کنند، در زمینه تجارت و معاملات نیز احکام و قوانینی مقرر داشته است تا با اجرای آنها بتوانند زندگی سالم و خدایسندانه ای داشته باشند.

کسب و کار و معاملات و سایر مشاغل از نظر اسلام همانند اعمال دیگر پنج قسم دارد:

۱- واجب: همانند کار و کسب و معامله ای که برای تأمین مخارج زندگی خود و خانواده انسان و حفظ آبرو باشد.

۲- مستحب: همانند اشتغالاتی که برای جامعه و خانواده مفید و سودمند باشد.

۳- مکروه: همانند اشتغال به کفن فروشی و امثال آن به عنوان یک شغل و تجارت در آن کالا.

۴- مباح: مانند معاملاتی که نه موجب زیان افراد و جامعه است و نه مورد نیاز آنان.

۵- حرام: مانند معاملاتی که مربوط به مواد مخدر و اجناس مضر و غیر پاکیزه همانند هروئین و مشروبات الکلی و اموال مسروقه انجام می گیرد.

عموم حرفه ها و اشتغال های تولیدی و توزیعی و خدماتی مثل کار بنگاه داری و آژانس و امثال آن در صورتی که با شرایط صحیح و طبق دستور شرع انجام گیرد، علاوه بر تأمین زندگی خود و خانواده و حفظ آبروی

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

شخص و خانواده یک نوع خدمت به خلق است که آن هم گاهی واجب و گاهی مستحب است و ثواب زیادی به همراه خواهد داشت و عبادت حساب می شود. این کارها در واقع یکی از مصادیق و نمونه های کارگشایی برای مردم و خوشحال کردن و زدودن غم و اندوه از هموعان است که در روایات، به آن تشویق و ترغیب و آثار زیادی برای آن بیان شده است.

فردی که ساعت ها در محل کسب و کار، بنگاه یا آژانس می نشیند و منتظر می ماند تا فردی که به خانه یا ماشین نیاز دارد، نیاز او را برطرف و مشکل او را حل کند، در واقع در حال عبادت و بندگی است و کار او در نزد خدا و مردم ارزش دارد.

رسول خدا (ص) می فرمایند: هر امتی گوساله ای دارد (که آن را منحرف می کند) و گوساله این امت، دینار و درهم است.

معامله به معنای نقل و انتقال سرمایه و منابع بین افراد حاضر در نظام اقتصادی بر مبنای توافقات دو طرفه بوده و یکی از مهم ترین حوزه های موجود در هر کسب و کاری است. هرگاه از معامله سخن به میان آید، مفاهیمی مانند مالکیت، مال حلال و حرام، احکام اسلام برای معامله و توصیه های اسلام برای کاسب در امر ورود به کسب و معامله مهم خواهند بود. در این نوشتار در گام نخست نگاهی به مالکیت شده، مال حلال و حرام از نگاه اسلام بررسی می شود، سپس توصیه های اسلام به کاسب مسلمان، نوع کار، نوع شراکت بیان می شود.

اسلام که برای هر جزء زندگی انسان برنامه ریزی دقیق ارائه کرده، از کسب روزی و تامین معاش وی نیز غافل نشده و فقه اسلامی توجه ویژه ای به کسب اسلامی و آداب آن دارد. نکته جالب آنکه در بازارهای قدیم ایران، کسبه سنتی، دانستن شرعیات کسب از جمله مطالعه کتبی مثل المکاسب را یکی از شرایط مهم برای ورود افراد جوان تر به کسب و کار بر می شمردند.

حضرت علی (ع) در این خصوص می فرمایند: «یا معشر التجار الفقه ثم المتجر...؛ ای جامعه تجار و معامله گر! اول یادگیری مسائل شرعی تجارت، بعد تجارت» و این جمله را سه بار تکرار کردند که نشان دهنده اهمیت آموختن فقه کسب پیش از دست زدن به کسب و کار است.

تشویق به کسب و کار از منظر قرآن و احادیث

خدای متعال در کتاب آسمانی قرآن، کار و تلاش و کسب معیشت را مکرراً مورد تأکید قرار داده است از آن جمله می فرماید: پس در زمین پراکنده شوید و از فضل و کرم خداوند روزی طلبید. جمعه آیه ۱۰

و ما در زمین برای شما معیشت ها قرار دادیم اما اندکی شکرگزار این نعمت هستید. اعراف آیه ۱۱

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

پیامبر اکرم(ص) می فرمایند: تاجر درستکار روز قیامت با صدیقین و شهدا محشور می گردد. همچنین می فرمایند: آن کس که از راه حلال در پی دنیا باشد و هدفش از کار و کوشش، اجتناب از درخواست از خلق و ایجاد گشایش برای اهل و خانواده اش باشد خداوند را در حالی که چهره اش به زیبایی ماه تمام است ملاقات خواهد نمود.

روایت شده که حضرت عیسی (ع) مردی را دید، از او پرسید چه می کنید؟ مرد گفت: مشغول عبادت هستم ، حضرت عیسی فرمودند: پس چه کسی مخارجت را تأمین می کند، مرد گفت: برادرم، حضرت فرمودند: به حقیقت برادرت از تو عابدتر است.

پیامبر (ص) در جمع یاران خود فرمودند: فرشته وحی در دلم القا نمود که هیچ کس نمی میرد مگر اینکه آنچه از روزی که برای او مقدر شده به تمام و کمال به دست می آورد، هر چند که در طلب آن مشقتی نبرد، پس تقوای الهی پیشه کنید و در طلب روزی نیکو، میانه روی نمایید و مبادا اگر رزق شما دیرتر رسید، از راه معصیت در طلب آن برآیید چرا که آنچه خدا برای بندگانش مقدر فرموده از طریق گناه و نافرمانی بدست نیاید.

اخلاق حرفه ای کسب و کار از منظر قرآن

در قرآن کریم بهره برداری انسان از نعمت‌های خداوند در زمین و همچنین استفاده از دسترنج خویش ستوده شده ولذا می‌فرماید :

برای انسان، زمین مرده نشانه‌ای است که آن زمین را زنده و سبز کردیم و از آن، دانه در آوردیم که از آن دانه‌ها می‌خورند و در زمین، باغ‌هایی از درخت خرما و تاک پدید آوردیم و چشمه ها روان ساختیم تا از میوه درختان و آنچه که با دست خود به عمل آورده اند بخورند، پس اکنون، آیا شکر نمی گزارند.

در آیه فوق فرموده است: **وَمَا عَمَلْتُمْ أَيَّدِيهِمْ،** که با توجه بدان، جایگاه کار در اسلام را می‌یابیم .
خداوند متعال می فرماید: **وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا،** و خداوند روز را وقت برخاستن از خواب قرار داد.

خداوند روز را زمان کار کردن و کسب و معاش قرار داد تا انسان، روزی خود را با دست رنج خود بدست آورد و شکر حق را بگذارد. بنابراین کسب معاش در قرآن سفارش شده است و از آنجا که هر چه خداوند به آن سفارش کرده است، باید و نبایدهای آن را برای مردم چه در قرآن و چه به وسیله معصومین بیان کرده است، سعی ما کشف این سفارشات است.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

اخلاق کسب و کار در قرآن

۱- کسب رضای خداوند و اخلاص در کار: اولین موردی که هر فرد در تمام اعمال و رفتار خود من جمله کسب و کار باید لحاظ کند، کسب رضای خداوند و اخلاص در کار است. فرد باید در تجارت خود خداوند را لحاظ کند و به فرموده قرآن رنگ خدایی به کارهایش بزند، آنجا که می‌فرماید: «صبغه الله و من احسن من الله صبغه». وقتی فرد خداوند را در کارش مبنا قرار می‌دهد، خود را از تمام مکرها و حيله‌ها و آفات دور نگه داشته و در واقع خود را بیمه می‌کند.

۲- نظم‌کارینسبته‌شغلوکاری: با تمسک به آیات قرآن می‌توان دریافت که کل نظام هستی بر مبنای نظمی خاص استوار است که این نظم می‌تواند الگوی انسان‌ها در انجام امور قرار گیرد. وقتی انسان در همه امور خود منظم باشد، چرخه زندگی اجتماعی‌اش نیز به خوبی پیش می‌رود. میوه فروش سر ساعت آشغال‌های مغازه‌اش را جمع می‌کند و در سطل زباله می‌گذارد، رفتگر نیز سر ساعت می‌آید و آنها را می‌برد. هر کدام از اینها اگر بر خلاف نظم معهود عمل کند، چرخه تمییزی و نظافت شهر ناقص می‌شود و پس از مدتی کثیفی و بیماری بر شهر غالب می‌گردد. اهمیت نظم تا حدی است که یکی از وصایای امیرالمؤمنین به فرزندان خود در بستر شهادت، امر به نظم در امور بود.

۳- اصالت‌اندکار: خداوند خلقت خود را در نهایت اتقان و استحکام آفریده است: صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَّ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ؛ این آفرینش خداست که همه چیز را با اتقان و استحکام آفریده و به آنچه می‌کنید، آگاه است. لذا انسان‌ها نیز برای بهتر زیستن و انجام بهتر کسب و کار خود شایسته است که معاملات خود را به محکم‌ترین شکل ممکن انجام دهند. زمانیکه قراردادهای با دقت و ظرافت تنظیم شود، کسی نمی‌تواند به آن ایرادی وارد آورد و یا زیر قول و قرار خود بزند. بلندترین آیه قرآن در باب اداب قرض گرفتن نازل شده است که نشان می‌دهد محکم کردن و ثبت قرارداد چقدر اهمیت دارد و دوراندیشی‌های لحاظ شده نیز ظرافت خاص خود را دارد، تا جایی که حتی اگر کار دو طرف به دادگاه کشیده شد، وجود شاهدان مانع از تضییع حق افراد شود. این یک نمونه کوچک از اتقان در کار است و می‌توان آن را به موارد عینی‌تر تعمیم داد. به عنوان مثال اگر یک بنا کار خود را با سهل‌انگاری انجام دهد و اتقان لازم را برای ساختن بنای خود لحاظ نکند، با کوچکترین زلزله یا رانشی بنایش ویران شده و چه بسا افرادی بر اساس این سهل‌انگاری کشته شوند.

۴- رعایت حد اعتدال در کار: یکی از مهم‌ترین اموری که انسان باید در کارش لحاظ کند رعایت حد اعتدال است. در تمام امور تجاری فرد باید میانه رو باشد. قرآن کریم در بحث صدقه دادن به پیامبر خدا

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

می-فرماید: وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا : هرگز دست خود را (از روی بخل) به گردن مبنده و نه (از روی سخاوت) کاملاً باز گذار که سرزنش شده و حسرت خورده (در خانه) نشینی.

از این آیه برمی-آید که حفظ اعتدال در امور مطلوب بوده و زیاده روی در هر کاری از هر دو طرف مذموم است. بدی افراط و تفریط را هر انسانی درک می-کند و لذا بهتر آن است که در کارها از افراط و تفریط بپرهیزیم.

۵- خوش برخوردی و خوش رویی: یکی از بارزترین نمودهای اخلاقی در تجارت و معاملات داشتن برخوردی خوب و رویی گشاده است. خداوند در قرآن کریم پیامبر را دارای خلقی عظیم وصف می-کند و می-فرماید: «إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ؛ به درستی که تو به اخلاق پسندیده و بزرگی آراسته شدی» و از آنجا که پیامبر به عنوان اسوه بشریت معرفی شده است، انسان-ها موظف-اند همیشه از این الگو تبعیت کرده و در تعاملات خود با رویی گشاده با هم برخورد داشته باشند.

۶- رازداری: خداوند متعال در آیه ۲۶ سوره جن در رابطه با رازداری فرموده است: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا؛ دانای نهان است و کسی را بر غیب خود آگاه نمی-کند» خداوند متعال، از همه‌ی اسرار مطلع است و از تمام اتفاقات، آگاه؛ اما با این وجود، هیچ کس از اسرار غیب او آگاه نیست. خداوند متعال خود، رازهای بندگانش را می-پوشاند و به همین دلیل بر رازداری تاکید دارد. در بحث معاملات و تجارت نیز رازداری از عناصر مهم شناخته می-شود. وقتی کسی از مقدار دارایی فرد دیگر با خبر می-شود یا از میزان اجناسی که در انبار دارد، نمی-تواند اینها را برملا سازد، شاید اعتبار و آبروی طرف مقابل با این کار از بین برود و او را تا مرز نابودی بکشاند.

۷- امانت داری: در قرآن کریم آمده است که مؤمنان کسانی هستند که عهد و امانت خود را رعایت می-کنند . امانتداری و خوش قولی اصلی مهم در معاملات است، چرا که اعتماد افراد به هم به میزان رعایت عهد و امانت بستگی دارد. هر چه افراد امین-تر باشند، معامله با آنها آرامش بیشتری به فرد می-دهد و او را در زمینه اقتصادی بیشتر امیدوار می-کند.

۸- پشتکار و عدم یأس: یأس از بزرگترین گناهان بشر است ، کسی که به کاری مشغول است باید همیشه و در همه حال به کار خود و نتیجه حاصل از آن امیدوار باشد، چرا که وقتی فرد کار را برای رضای خدا انجام می-دهد از سود و زیان آن واهمه-ای ندارد و می-داند که همیشه خداوند امور را برای او اصلاح می-کند. البته این به معنی اهمال در کار نیست، بلکه فرد باید کار خود را در کمال اتقان و با

پیش‌بینی‌های همه‌جانبه انجام دهد و سپس کار را به خدا بسپرد و از او طلب یاری نماید تا یأس و ناامیدی بر او چیره نشود.

۹- عدم کم‌فروشی: کم‌فروشی فقط مخصوص کسانی نیست که با ترازو و وزن کردن اجناس سروکار دارند. کم‌فروشی در مورد مشاغل دولتی و حضور در محل کار و انجام صحیح کار هم صادق است. یک کارمند وقتی دیر می‌آید و زود می‌رود و کاری که به او محول شده است را به درستی انجام نمی‌دهد، در وقایع کم‌فروشی می‌کند و لذا مخاطب فریاد وِیْلٌ لِّلْمُطَفِّفِیْنَ قرآن قرار می‌گیرد.

از نظر قرآن کم‌فروشی عمل ظالمانه اقتصادی است که همه تار و پود جامعه را متاثر از فساد و تباهی می‌کند و با سلب امنیت و اعتماد اجتماعی، جامعه را تا مرز سقوط و تباهی پیش می‌برد و موجبات خشم و غضب الهی را فراهم می‌آورد. از این رو کم‌فروشی را که در ظاهر عملی مجرمانه ساده و پیش‌پا افتاده است، به عنوان گناه کبیره معرفی کرده و وعده عذاب دوزخ در آخرت و استیصال در دنیا را می‌دهد. (نساء، آیات ۲۹ تا ۳۱)

خداوند در آیاتی از جمله آیات پیش‌گفته و آیه نخست سوره مطفین، کم‌فروشی را عامل گرفتاری در آتش دوزخ دانسته و کم‌فروشان را در دره‌ای از دوزخ به عذابی هلاک‌کننده و دردناک ترسیم می‌کند.

۱۰- عدم دریافت رشوه: فرد در انجام کار خود موظف است که کار خود را به بهترین نحو انجام دهد و اینکه بخواهد برای انجام بهتر کار یا نادیده گرفتن نتایج یک قرارداد و ... مبلغی را دریافت کند، کاری غیر انسانی انجام داده است. گرفتن رشوه در فقه اسلامی حرام است. «سَمَاعُونَ لِّلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِّلْسَحْتِ»؛ یکی از آیاتی است که برای اثبات حرمت رشوه مورد استناد فقها و مفسران قرار گرفته؛ یعنی آنها بسیار به سخنان تو گوش می‌دهند تا آن را تکذیب کنند، مال حرام فراوان می‌خورند.

آیه ذکر شده در وصف علماییهود بوده که یکی از ویژگی‌های آنها، رشوه‌خواری بود. مراد از کلمه «سحت» رشوه بوده و علماییهود از مردم رشوه می‌گرفتند تا حکم خدا را تغییر دهند. در اخلاق نیز این امر بسیار ناپسند است و با وجدان انسان سازگاری ندارد.

در مجموع بیان شد که با تمسک به آیات قرآن می‌توان به اخلاقی دست یافت که رعایت آن می‌تواند زندگی اقتصادی خوبی را برای مسلمانان رقم بزند. به نظر می‌رسد که همان آموزه اول یعنی انجام کارها برای رضای خداوند، رأس تمام امور است و رعایت آن فرد را از هر جهت بیمه کرده و کارهایش به درستی صورت می‌گیرد.

پاکیزه‌ترین کسب و کار در تجارت

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

پیامبر خدا(ص): همانا پاکیزه ترین شغل، شغل بازرگانی است، که چون سخنی گویند دروغ نگویند و هرگاه امانتی به آنها سپرده شود، خیانت نکنند و هرگاه وعده دهند، خلف وعده نکنند و وقتی چیزی می خردند، از آن نکوهش نکنند و وقتی چیزی می فروشند، تعریف و تبلیغ نکنند و هرگاه بدهکارند در پرداخت بدهی خود، تعلل نورزند و هرگاه طلبکار باشند برای گرفتن طلب خود، فشار نیاورند. میزان الحکمه، ج ۱۱

و همچنین یکی از بهترین راه های کسب و کار، تجارت و بازرگانی است، در همه انواع خرید و فروش مردم با یکدیگر. گونه های حلال خرید و فروش شامل از آنچه خوراک بندگان خداست و مایه قوام زندگی آنها می باشد و زندگی ایشان جز با آنها میسر نیست، مانند آنچه می خورند و می نوشند و می پوشند و ازدواج می کنند و تملک می نمایند و از جهت تملکی که دارند از آنها استفاده می کنند و به کار گرفتن آنها در راه کسب سودها و منافی که پایداری زندگیشان بدانهاست و به نحوی از انحاء به مصلحت کار آنان می باشد. اما گونه های حرام خرید و فروش، هر چیزی که مایه فساد و تباهی است و از خوردن و آشامیدن یا کسب آن یا ازدواج کردن با آن یا مالک شدن آن یا نگه داشتن آن یا بخشیدنش یا عاریه دادنش، نهی شده یا چیزی که در آن به نحوی از انحاء فساد و تباهی است(فروش مردار، گوشت خوک، شراب و...)

کم فروشی و گران فروشی از نظر قرآن

در قرآن مجید که کتاب آسمانی و کلام الهی است به طور صریح و مکرر به کم فروشی اشاره شده و به شدت تقبیح گردیده است و بالاتر از آن قرآن کریم کم فروشی را موجب ویران شدن شهر مدین و نابود شدن قوم آن معرفی کرده است، در شش سوره از ۱۱۴ سوره قرآن کم فروشی مورد مذمت قرار گرفته است.

سوره مطففین که این سوره مبارکه که به نام کم فروشان معرفی شده است:

بسم الله الرحمن الرحيم . ويل للمطففين الذين اذا اکتالوا علی الناس یتوفون . و اذا کالو هم او وزنو هم یخسرون . الا یظن اولئک انهم مبعوثون . لیوم عظیم . یوم یقوم الناس لرب العالمین .

ترجمه . وای به حال کم فروشان آنان که وقتی چیزی را با پیمانانه یا وزن از مردم تحویل می گیرند کاملاً حق خود را استیفاء می کنند ولی وقتی چیزی را تحویل مردم می دهند در پیمانانه و وزن کمتر می دهند . آیا آنها عقیده ندارند که بعد از مرگ زنده خواهند شد و به روز بزرگ رستاخیز ایمان ندارند . روزی که تمام مردم در پیشگاه خداوند برای تعیین سرنوشت خود می ایستند، دنباله این سوره شریفه درباره کسانی است که ایمان ندارند و عذابی است که در انتظار آنها است .

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

تطفیف که مطففین از آن گرفته شده است در لغت به معنای اندک و کم است و مطفف به کسی اطلاق می شود که از چیزی بکاهد و آن را از حد واقعی آن کم کند و آن را اندک کند، حال آن چیز ممکن است جنسی باشد که به دیگری می فروشد و یا کاری باشد که برای فردی انجام می دهد و یا حتی ممکن است بهای چیزی باشد که می پردازد و یا مزد کاری باشد که می پردازد در واقع امکان تطفیف کردن و کاستن فقط در داد و ستد نیست بلکه در هر معامله ای ممکن است. پس از آنجائی که قرآن کریم از جانب یگانه خالق هستی می باشد آن عالم یگانه با بیان یک کلمه (مطففین) در کمال فصاحت مطلب را طوری بیان فرموده که هر کم کاری و کم فروشی ای را شامل میشود، و این که خداوند متعال راجع به مسئله ی کم فروشی علیرغم آیاتی که در جا های متعدد قرآن آورده است هنگامی که سوره ای را با چنین عنوانی نازل می کند حاکی بر مهم بودن و شایع بودن این مسئله در بین بنی آدم می باشد. واینکه وقتی این سوره ی مبارکه با چنین جمله ای آغاز می شود **وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ** یعنی وای بر کاهش دهندگان (حق مردم) و یا به عبارت دیگر یعنی وای بر کم فروشان، این مطلب نشان از سنگین بودن جرم کم فروشی و حق کشی دارد.

قواعد فقهی و حقوقی حاکم بر کسب و کار

معنای قاعده فقهی و تفاوت آن با قاعده اصولی و مسأله فقهی

قاعده فقهی، حکم عام و گسترده ای است که به مسائل متعدد فقهی ارتباط دارد، و قاعده اصولی، اموری است که مجتهد برای تشخیص وظایف کلی مکلف، آن را در طریق استنباط احکام قرار می دهد و در تمام ابواب فقه جاری است؛ البته متضمن حکم شرعی نیست، و مسأله فقهی، حکم و وظیفه عملی شرعی را بیان می کند؛ بنابراین، قاعده فقهی، برزخ بین مسائل اصولی و فقهی است. برخی از قواعد در تمام ابواب فقه جاری می شود و برخی به باب یا ابواب محدودی اختصاص دارد. برخی از قواعد فقهی از دلیل قرآنی یا روایی خاص استنباط می شود؛ مثل قاعده «علی الید» که از حدیث نبوی مشهور «علی الید ما اخذت حتی تودی» استفاده شده، گاه از قاعده اصولی یا کلامی به دست می آید، و گاه مثل قاعده اتلاف از مجموع احکام صادر شده اصطیاد می شود.

قواعد فقهی و کارکرد آن در بازار کار

با تبیین قواعد فقهی حاکم بر بازار کار، تعیین روابط جزئی در پرتو آن صورت می گیرد و تمایزات کلی بین بازار کار در اقتصاد اسلامی و اقتصاد غیراسلامی معلوم می شود. کنار قواعد فقهی مرسوم می توان قواعد جدیدی مثل قاعده اسراف، قاعده عدم انحصار، قاعده تعاون، قاعده آزادی و عدم اکراه، قاعده حاکمیت دولت

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

اسلامی، قاعده لیس للانسان الا ما سعی را مطرح کرد. ضمن بیان مختصر قواعد مرسوم، کارکردهای آن را در بازار کار روشن ساخته؛ ولی به قواعد جدید با تفصیل بیشتری خواهیم پرداخت.

کارکرد قواعد فقهی مرسوم

فقیهان به طور مستقل یا در ضمن مباحث فقهی خود این قواعد را به تفصیل مطرح کرده‌اند، در این قسمت بیشتر کارکرد این قواعد در بازار کار مورد توجه است.

۱- قاعده ایتمان (عدم ضمان امین)

از قواعد مسلم فقهی، عدم ضمان امین درباره اموالی است که در اختیار او قرار دارد. امین، ضامن تلف بدون تعدی و تفریط نیست. نیروی کار استخدام شده، عامل در عقد مضاربه، مزارعه، مساقات، جعاله و وکیل در انجام کار، امین هستند و چنانچه اموال در اختیار آن‌ها بدون کوتاهی از بین برود، ضامن نیستند. اصل اولیه درباره افراد شاغل در بازار کار که وسایل و ابزار کارفرما در اختیار آنان قرار می‌گیرد، امین بودن و قابل اعتماد بودن آنان است. امین کسی است که با اذن از سوی مالک یا شارع در مال تصرف می‌کند و مال به صورت امانت در اختیار او قرار گرفته است. وجود این اصل، فضای حاکم بر روابط بازار کار را از دوگانگی و تضاد و سوءظن دور می‌سازد و روحیه برادری را گسترش می‌دهد. در این فضا، امکان همکاری بین صاحب سرمایه و نیروی کار بالا می‌رود و هزینه همکاری کاهش می‌یابد. همچنین وجود این مبنای اعتماد، عامل کار را در حفظ اموال صاحب کار ترغیب می‌کند و با دوری از اسراف تعهد خود را نشان داده، از تعدی و تفریط دوری می‌کند؛ البته اگر قرآینی بر بی‌تعهدی عامل یافت شود و بر تعدی و تفریط او دلالت کند، حکم بر ضمان می‌شود. در این صورت، عامل از حالت امین بودن خارج شده است.

۲- قاعده احسان

به مقتضای آیه «مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ» (توبه (۹)، (۹۱)) و «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ» (رحمن (۵۵)، (۶۰)) چنان که شخص به قصد نیکوکاری برای دفع ضرر یا جلب منفعت دیگری، کاری کند و کار او باعث خسارت شود، ضامن نیست، و باید از اقدام شایسته او سپاسگزاری کرد. هرگاه نیروی کاری از جانب کارفرما اجازه تصرف ندارد، به قصد محافظت از اموال او و دفع خطر در آن مال تصرف کند و بخشی از مال در اثر تصرف از بین برود، ضامن نیست. همچنین اگر عامل برای حفظ اموال صاحب کار مجبور شود بدون اذن او کاری انجام دهد، نباید حق او ضایع شود و به علت انجام خدمت، مزد چند روز کار را از دست بدهد؛ بلکه صاحب مال باید اجرت عامل را بپردازد؛ چون عامل محسن است و عمل او براساس قاعده احترام عمل مسلمان ارزشمند است (آل کاشف‌الغطاء، بی تا: ج ۱، ص ۹۲).

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

وجود این قاعده باعث می‌شود که نیکوکاران، از انجام عمل نیک منصرف نشوند و با کار خود در حفظ اموال همدیگر بکوشند؛ هرچند اموال در اختیار آن‌ها قرار نگرفته باشد؛ بنابراین، تلاش نیروی کار در اداره کردن اموال غیر، با قصد خیر ضایع نمی‌شود و به تناسب ارزش آن جبران می‌شود. احسان او با احسان جبران می‌شود و صاحب مال باید اجرت کار او را ادا کند. عدم ادای دستمزد او نوعی سبیل و خسارت بر او است. می‌توان از اطلاق نفی سبیل و لزوم جزای احسان به احسان در آیه استفاده کرد که مقصود از قاعده احسان، فقط نفی ضمان محسن درباره خسارات وارد به غیر نیست که مورد نظر فقیهان است؛ بلکه هر نوع خسارتی را شامل می‌شود؛ چه خسارت وارد بر محسن و چه خسارت وارد شده بر مال غیر؛ البته پوشیده نیست که محسن نباید کار را با قصد تبرع انجام داده یا کار عرفاً ارزش مالی نداشته باشد؛ وگرنه قاعده شامل نخواهد شد.

۳- قاعده اتلاف

طبق قاعده عقلایی و عرفی، هر کس مال دیگری را از بین ببرد، ضامن جبران آن خواهد بود. این قاعده مورد تأیید شرع است و از مجموع ادله شرعی می‌توان مفاد این قاعده را استنباط کرد. در ضمن مقصود از مال، اعم از عین و منفعت است.

در بازار کار، اگر عامل، عین مال صاحب کار را از بین ببرد، ضامن است. اگر صاحب کار قدرت کار و منافع عامل را از بین ببرد، ضامن خواهد بود. قدرت کار کردن کارگر مالیت و ارزش دارد و صاحب کار نمی‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم در نابودی توان کاری او دخالت داشته باشد. اگر محیط کار نامناسب باشد یا دستگاه غیرسالم و غیرمجهز به امکانات حفاظتی باشد و باعث خسارت به کارگر شود - گرچه صاحب کار به‌طور مستقیم توان کاری کارگر را از بین نبرده - چون او را در محیط نامناسب قرار داده، ضامن خسارت وارد شده خواهد بود. اگر در تولید کالا، کارگر از مواد اولیه بیش از حد استفاده کند و مقداری از آن را از بین ببرد، ضامن خواهد بود.

این امر در مورد کالای متعلق به بخش عمومی شدیدتر است. از آن جا که مالکیت این واحدها به عموم تعلق دارد، خسارت وارد کردن و استفاده نادرست از مواد اولیه باعث ضمانت برای عموم جامعه می‌شود. همچنین ممکن است در مورد استفاده از معادن، آب‌ها و زمین‌های متعلق به دولت اسلامی، چنانچه به نابودی بخشی از اموال بینجامد، به ضمانت حکم کرد؛ برای مثال، اگر فاضلاب کارخانه به رودخانه ریخته شود و آلودگی پدید آورد یا استفاده نادرست از جنگل‌ها باعث نابودی آن یا نوع استفاده از معادن باعث هرزرفتن مواد اولیه شود، آلوده‌کننده رودخانه و از بین‌برنده جنگل و مواد اولیه، ضامن خواهد بود. وجود این قاعده باعث محافظت

از اموال صاحب کار، منافع کارگر و نیروی انسانی و اموال عمومی می‌شود و با مشخص شدن مسؤولیت‌ها و حقوق هریک از دو طرف، محدوده عمل معین می‌شود.

۴- قاعدة المؤمنون عند شروطهم

طبق این قاعده، مؤمنان باید به شروطی که در معاملات تعهد می‌کنند، وفادار باشند و در حد امکان و توان در تحقق آن بکوشند؛ البته شروط معامله نباید با قواعد شرع مخالفتی داشته باشد. عمل به مفاد قرارداد و تعهدات ضمنی آن در سالم‌سازی روابط اجتماعی و حقوقی افراد تأثیر دارد و دو طرف قرارداد با آرامش و اطمینان از تحقق خواسته‌های پذیرفته شده و لزوم عمل آن به کار خود ادامه می‌دهند. حاضران در بازار کار، هرگونه تعهد شرعی و انسانی را که در قراردادها مطرح می‌شود، باید انجام دهند. ایمان افراد باعث می‌شود هرگونه تعهد رفاهی یا خدمتی از هر یک از دو طرف عملی شود. بدون تردید، وجود این قاعده و عمل به آن باعث کاهش هزینه‌های تولید می‌شود. نگرانی دو طرف تا پایان مدت قرارداد از بین می‌رود و برنامه‌ریزی برای تولید انجام می‌گیرد.

۵- قاعدة نفی عسر و حرج

انجام هر کاری با سختی مواجه است؛ ولی چنانچه عملی مشقت فوق‌العاده و غیرقابل تحمل داشته باشد، این نوع مشقت قابل تحمیل بر افراد به جهت انعقاد قرارداد نیست. حتی در احکام عبادی، چنانچه عمل به آن باعث حرج و سختی فوق‌العاده شود، وجوب حکم برداشته می‌شود؛ بنابراین، الزام انجام هر حکم و قراردادی که مستلزم مشقت فوق‌العاده برای افراد باشد، از نظر شرع ممنوع است. اساس دین الهی بر راحتی است، نه سختی و زحمت، و هیچ‌کس بر بیش از توانایی خود مکلف نیست و خداوند، حرج و سختی را از افراد برداشته است (بقره ۲، ۱۸۵ و ۲۸۶؛ حج ۲۲، ۷۸؛ مائده ۵، ۶). هرگونه وضعیت حاکم در بازار کار که اجرای آن برای نیروی کار مشقت فوق‌العاده داشته باشد مثل زیادبودن ساعت کار، نامناسب بودن وضعیت کار و عدم رعایت مسائل بهداشتی و امنیتی و دستمزد پایین، باید لغو شود و در بازاری که افراد متدین هستند، چنین وضعی هرگز تحقق نمی‌یابد.

کارکرد قواعد جدید

در این قسمت، با استفاده از متون دینی، قواعد جدیدی را در بازار کار اصطیاد کرده، به بررسی کارکرد آن‌ها می‌پردازیم؛ همان‌گونه که در مقدمه اشاره شد، این قواعد، احتمالی و جهت جلب نظر و بررسی صاحبان اندیشه است.

قاعده آزادی و عدم اکراه

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

از قواعد فقهی مهم، عدم صحت معامله‌ای است که شخص، به انجام آن مایل نباشد؛ ولی به‌واسطهٔ اکراه کسی مجبور شود به معامله تن دهد. هرگاه تهدید جدی وجود داشته باشد و شخص احساس کند در صورت عدم معامله ضرری به او وارد می‌شود، اکراه تحقق یافته است. در واقع به‌علت اکراه، عنان آزادی در تصمیم‌گیری و رضا به آن از بین می‌رود؛ گرچه عمل را با توجه به اکراه برمی‌گزینند تا تهدید عملی نشود. فقه، چنین معامله‌هایی را به‌علت وجود اکراه، نوعی اکل مال به باطل می‌داند. اکراه، افزون بر آن که بطلان وضعی معامله را در پی دارد، حرام نیز هست. قاعده عدم اکراه و آزادی اراده گرچه در کتاب‌های فقهی به انعقاد عقد اختصاص دارد می‌توان آن را با قراین و ادله متعدد شرعی تعمیم داد و به‌صورت یکی از اصول و مبانی حاکم بر بازارها از جمله بازار کار و احتمالاً به‌صورت قاعده فقهی مطرح ساخت. آزادی‌داشتن در انجام کارها اصل اولیه است و دین مبین بر آن تأکید داشته و کوشیده است از آزادی افراد مراقبت کند. در بازار کار، به جز مشاغل محدودی که برای جامعه ضرر دارد و در شرع حرام شده است، مسلمان می‌تواند از میان هزارها نوع شغل هر کدام را که مایل است برگزیند. وجود آزادی در انتخاب مشاغل باعث شکوفایی خلاقیت و استعدادهای فراوان می‌شود.

محرمات کسب و تجارت در اسلام

احتکار چیست؟

احتکار در لغت از ریشهٔ «حکر» گرفته شده که به معنای ظلم، عسر، سوء معاشرت آمده است. از نظر حقوقی احتکار، عبارت است از این که کسی کالای مورد احتیاج و ضروری عامه را زیاده از مصرف خود داشته و برای جلوگیری از فروش به دولت یا مردم، پنهان کند.

احتکار، به لحاظ اینکه قدرت خرید مردم را کاهش می‌دهد، حرام شمرده شده است. هر مقدار پولی که عادلانه و مشروع در اختیار فردی باشد، در سیستم اقتصادی صحیح، و دور از سودجویی و استثمار، به معنی آن است که به نسبت آن وجه، حق استفاده از کالاهای جامعه را در رابطه با نیاز خود دارد. ولی احتکار این حق را از او سلب می‌نماید. در واقع احتکار نه تنها پایمال‌کننده حقی از حقوق افراد است، بلکه بر اثر وجود پول، یعنی وسیله مبادله کالا در دست مردم، با نبودن کالا در بازار یا کمبود آن، موجب تورم می‌شود که از مفاسد بسیار خطرناک اجتماع است و در صورت ادامه آن، آثار ناهنجار معنوی نیز به دنبال خواهد داشت و در نهایت در زنجیره نظام جامعه اختلال ایجاد خواهد کرد و نتیجتاً جامعه‌ای فاسد خواهد ساخت.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تصویب قانون «حدود صلاحیت دادسرا و دادگاههای انقلاب» مصوب ۱۳۶۲/۲/۱۱ رسیدگی به جرائم گرانفروشی و احتکار ارزاق عمومی در صلاحیت دادگاههای انقلاب اسلامی قرار گرفت. اما پس از هجوم ارتش بعثی عراق به خاک جمهوری اسلامی ایران و رواج بازار احتکار و کمبود و نایابی برخی از اجناس و تهیه آن از بازار سیاه باعث گردید که قانونگذار در تاریخ ۲۳ / ۱ / ۱۳۶۷، قانون تشدید مجازات محکومان و گرانفروشان را به تصویب رساند. نظر به اینکه مدت اجرای مقررات اخیر الذکر از تاریخ لازم الاجراء بودن پنج سال تعیین گردیده بود لذا در تاریخ ۱۹ / ۹ / ۶۹ قانون «مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور» تصویب گردید که در بند ب ماده ۱ آن اخلاص در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق گرانفروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندیهای عمومی و احتکار عمده ارزاق یا نیازمندیهای مزبور و پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات مورد نیاز عامه و امثال آنها به منظور ایجاد انحصار یا کمبود آنها، جرم محسوب شده و مرتکب به مجازاتهای مقرر در این قانون محکوم می‌شود.

عمل مرتکب، فعل مثبت مادی خارجی است که به صورت جمع و نگهداری ارزاق مورد نیاز و ضروری به قصد افزایش قیمت و پیش خرید فراوان تولیدات کشاورزی و سایر تولیدات مورد نیاز عامه و امثال آنها به منظور ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آنها تجلی می‌یابد. بدین ترتیب زمانی احتکار جرم است که موجب آشفتگی در نظام جامعه و ایجاد بازار سیاه گردد و موجب تضییق و دشواری عامه مردم گردد، وگرنه در مورد فراوانی که عرضه بی‌رویه کالا چه بسا موجب اتلاف مال شود، نه تنها جرم نیست بلکه از جهاتی منطبق با موازین عقلانی است.

زمانی احتکار جرم است که موجب آشفتگی در نظام جامعه و ایجاد بازار سیاه گردد و موجب تضییق و دشواری عامه مردم گردد، وگرنه در مورد فراوانی که عرضه بی‌رویه کالا چه بسا موجب اتلاف مال شود، نه تنها جرم نیست بلکه از جهاتی منطبق با موازین عقلانی است.

هدف اصلی احتکار برای فروشندگان، منفعت طلبی از تمایل و شتابی است که خریداران در اثر باور کردن کمیابی کالا از خود نشان داده و به ذخیره سازی و نگهداری کالا می‌پردازند.

موضوع جرم احتکار، ارزاق یا سایر نیازمندیهای عمومی افراد جامعه است. مقنن یا تأسی از نظر فقهای معاصر قائل به تفکیک شده و ارزاق مورد نیاز و ضروری عامه مردم را شامل گندم، جو، کشمش، خرما و روغن حیوانی و نباتی دانسته و کسانی را که اقدام به جمع و نگهداری آنها به قصد افزایش قیمت نمایند محکوم می‌شناسد. و اگر کالاهای دیگری غیر از پنج مورد مذکور را که مورد احتیاج ضروری عامه است به قصد افزایش قیمت یا امتناع از فروش به مردم و یا خودداری از فروش به دولت پس از اعلام نیاز دولت حبس و افساس نماید، در حکم محکوم محسوب و از این حیث به مجازات محکوم خواهند شد. در نتیجه ارزاق مورد نیاز و ضروری عامه هر نوع کالائی است که برای مصرف افراد جامعه ضرورت دارند.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

عنصر معنوی جرم احتکار

جرم احتکار از جمله جرائم عمدی است. و برای اینکه احتکار جرم تلقی شود نه تنها می‌بایست سوء نیت عام مرتکب که دلالت به ارتکاب عمل جمع‌آوری و نگهداری ارزاق مورد نیاز و ضروری عامه مردم به منظور نفع شخصی و به قصد افزایش قیمت است، تحقق یابد، بلکه می‌بایست سوء نیت خاص او که همانا ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه آنها به جهت اخلال در امر مایحتاج عمومی جامعه است نیز محقق شود.

مجازات محتکر

اگر اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق احتکار عمده ارزاق یا سایر نیازمندیهای عمومی به قصد ضربه زدن به نظام و یا به قصد مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور باشد، مرتکب یا مرتکبین محارب و مفسد فی الارض شناخته شده و به مجازات اعدام محکوم خواهند شد. و در غیر اینصورت به حبس از پنج تا بیست سال محکوم شده و در هر دو مورد دادگاه به عنوان جزای مالی به ضبط کلیه اموالی که از طریق خلاف قانون بدست آمده است، حکم خواهد داد.

ضمناً دادگاه می‌تواند علاوه بر جریمه مالی و حبس، مرتکب را به ۲۰ تا ۷۴ ضربه شلاق در انظار عمومی محکوم نماید. در مواردی که اخلال در امر توزیع مایحتاج عمومی از طریق احتکار عمده یا کلان یا فراوان ارزاق یا نیازمندیهای عمومی نباشد مرتکب به دو تا پنج سال حبس و ضبط کلیه اموال که از طریق غیرقانونی به دست آمده است به عنوان نقدی محکوم خواهد شد. اگر این اقدامات از طرف شخص یا اشخاص حقوقی اعم از خصوصی یا دولتی یا نهادها یا تعاونیها و غیراینها انجام گیرد، فرد یا افرادی که در انجام این اقدامات عالماً و عامداً مباشرت یا شرکت یا به گونه‌ای دخالت داشته باشند، بر حسب اینکه اقدام آنها با قسمت اول یا دوم ماده ۲ قانون مجازات اخلال گران در نظام اقتصادی کشور منطبق باشد به مجازات مقرر در این ماده محکوم خواهند شد. در این موارد اگر مدیر یا مدیران و بازرسان یا بازرسان و بطور کلی مسؤول یا مسؤولین ذیربط که به گونه‌ای از انجام تمام یا قسمتی از اقدامات مزبور مطلع شوند و در زمینه جلوگیری از آن یا آگاه ساختن افراد یا مقاماتی که قادر به جلوگیری هستند اقدام فوری و مؤثری انجام ندهند و از انجام تکلیف مقرر خود داری کرده یا با سکوت خود به تحقق جرم کمک کنند معاون جرم محسوب شده و حسب مورد برابر مقررات ماده ۷۲۶ قانون مجازات اسلامی به حداقل مجازات مقرر در هر مورد محکوم خواهند شد.

هدف اصلی احتکار برای فروشندگان، منفعت طلبی از تمایل و شتابی است که خریداران در اثر باور کردن کمیابی کالا از خود نشان داده و به ذخیره سازی و نگهداری کالا می‌پردازند.

احتکار در قرآن

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

در قرآن مجید به طور صریح و مکرر به کم فروشی اشاره شده و به شدت تقبیح گردیده است و بالاتر از آن قرآن کریم کم فروشی را موجب ویران شدن شهر و نابود شدن قوم آن معرفی کرده است. و در شش سوره از ۱۱۴ سوره قرآن کم فروشی مورد مذمت قرار گرفته است. سوره مطففین که این سوره مبارکه که به نام کم فروشان معرفی شده است:

۱- ویل للمطففین الذین اذا اکتالوا علی الناس یتوفون . و اذا کالو هم او وزنو هم یتخسرون .
وای به حال کم فروشان آنان که وقتی چیزی را با پیمانانه یا وزن از مردم تحویل می گیرند کاملاً حق خود را استیفاء می کنند ولی وقتی چیزی را تحویل مردم می دهند در پیمانانه و وزن کمتر می دهند . آیا آنها عقیده ندارند که بعد از مرگ زنده خواهند شد و به روز بزرگ رستاخیز ایمان ندارند . روزی که تمام مردم در پیشگاه خداوند برای تعیین سرنوشت خود می ایستند .

۲- سوره اسراء : و اوفوا الکیل اذا کلتم و زنوا بالقسطاس المستقیم . ذلک خیر و احسن تأویلاً
جنس را با پیمانانه کامل و وزن درست تحویل بدهید . که این کار خوب می باشد و عاقبت بهتری برای شما دربردارد . در این سوره مبارکه که قبل از اشاره به موضوع پیمانانه و وزن صحیح به زنا و قتل نفس و تعدی به مال یتیمان اشاره شده است و کم فروشی در ردیف این گناهها قرار گرفته است .

ربا از دیدگاه اسلام

ربا در اصطلاح به معنی گرفتن یک مال در عوض پرداخت مالی از همان جنس است به طوری که میزان یکی زیادتر از دیگری باشد. ربا در دین اسلام یکی از گناهان کبیره است و در احادیث فراوانی از پیامبر اسلام و ائمه اطهار علیه السلام تصریح به کبیره بودنش می فرمایند و نیز از جمله گناهانی است که در قرآن مجید بر آن وعده عذاب داده شده است بلکه تشدید عذاب آن را بیش از بسیاری از گناهان می فرماید.

ربا در شرع بر دو قسم است:

۱. ربای قرضی
  ۲. ربای در معامله.
- ربای قرضی آن است که کسی مالش را به دیگری قرض دهد به شرطی که پس از مدتی زیادتر از آن چه داده پس بگیرد خواه زیادی از جنس باشد مثل این که ده تومان بدهد و شرط کند یازده تومان بگیرد یا

اخلاق و احکام کسب و کار- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

این که زیادی در کار باشد مثل این که ده تومان قرض بدهد و شرط کند که علاوه بر پس دادن ده تومان لباسش را هم بدوزد و هم چنین است زیادی نسبت به بهره و منفعت مثل این که ده تومان قرض دهد به شرطی که یک سال مجانی در خانه اش بنشیند و یا این که زیادی از قبیل وصف باشد مثل این که ده مثقال طلای نساخته قرض بدهد بعد ده مثقال طلای ساخته پس بگیرد.

- ربای در معامله آن است که معامله بریک جنس صورت بگیرد یعنی عوض و معوض از یک جنس باشند مثل این که برنج را به برنج بفروشد یا روغن را به روغن و آن جنس هم در داد و ستد کشیدنی یا پیمانانه ای باشد با زیادی معامله شود مثل این که یک کیلو گندم را به دو کیلو معامله کند.

یا یک پیمانانه شیر را به دو پیمانانه بفروشد. اما ربا در اجناسی که بصورت عددی خرید و فروش می شوند مثل گردو و یا تخم مرغ حرام نیست.

فرقی در حرمت معامله ربوی نیست بین اینکه عوض و معوض هر دو از جمیع جهات برابر باشند یا یکی سالم و دیگری معیوب یا یکی بهتر از دیگری باشد مثل این که یک کیلو گندم اعلا بفروشد به دو کیلو گندم درجه پایین و نیز فرقی هم نیست بین این که زیادی از همان جنس باشد و یا از جنس دیگر یک کیلو گندم بفروشد به دو کیلو گندم یا یک کیلو گندم بفروشد به یک کیلو گندم با یک سیر برنج و همچنین فرقی نیست که زیادی عینی باشد مثل همین که گندم بفروشد به بیشتر یا حکمی باشد مثل این که یک کیلو گندم را بفروشد به یک کیلو گندمی که دو ماه دیگر می گیرد.

برای دوری از ربا، لازم است که افرادی که اهل تجارت هستند طبق روایت وارده، از مسائل و احکام ربا مطلع باشند.

۱- کلمات و گفتار در ایجاد و عدم آن، نقش اساسی دارند؛ مثلاً شخصی کالای را به صورت نسیه یا قسطی می خرد، فروشنده بعد از بیان قیمت نقدی، می گوید: این قیمتش صد هزار تومان است و برای سه ماه دیگر سودش می شود صد و بیست هزار تومان، این گونه گفتار شبهه ربا دارد اما اگر بگوید قیمت نقدی این قدر و قیمت نسیه سه ماهی صد و بیست هزار تومان است بدون بکار بردن کلمه سود که شبهه ربا ندارد و یا در خرید و فروش طلا، نباید کلمه تعویض را بکار برد و باید کلمات خرید و فروش مطرح شود. هم چنان که در برخورد و گفتگو بین افراد جملات در معنی شاید یکی باشند ولی از جهت ظاهری بعضی جمله ها قشنگ هستند و بعضی جمله ها زشت.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

۲- گاهی امور بانکی قوانین آن از لحاظ شرعی صحیح است اما مجریان امور بانکی وارد نیستند یا حوصله بکارگیری آن را ندارند.

۳- جو و گندم یک جنس حساب می شوند پس اگر یک من گندم را به دو من جو بفروشد ربوی و حرام است.

۴- برای رهایی از ربا اگر کسی چیزی را به جنس کمتر ضمیمه کند و یا به هر دو طرف معامله ضمیمه کند حلال است و یا دو معامله جدا گانه انجام دهند یعنی یک من گندم خود را بفروشد دو تومان و و یک من و نیم بخرد به دو تومان. و یا یکی جنسش را بفروشد و دیگری ببخشد یا صلح کند.

۵- بین چهار طایفه ربا نیست؛ بین پدر و فرزند؛ هر یک می تواند از دیگری زیادتر بگیرد؛ بین زن و شوهر هم ربا نیست؛ بین عبد و مولی هم ربا نیست و مسلمان می تواند از کافر حربی ربا بگیرد ولی نمی تواند ربا بدهد و از کافر ذمی هم نمی شود ربا گرفت.

۶- ربا در صورتی حرام است که از ابتدا شرط زیادی و سود بشود ولی اگر از ابتدا شرط نبوده بلکه بعدا چیزی اضافه بصورت هدیه یا چیز دیگر بدهد حرام نیست بلکه کار خوبی هم هست که کسی که از دیگری قرض می گیرد موقع تحویل قرض خود هدیه ای هم به قرض دهنده بدهد تا سنت قرض دادن تشویق شود.

۷- همچنان که ربا گرفتن حرام است ربا دادن هم حرام است بلکه شاهد و کاتب و نویسندہ بیع و قرض ربوی هم حرام است.

۸- مالی را که کسی با شرط ربا قرض می گیرد چون قرض فاسد است مالک آن نمی شود و اگر در آن تصرف کرد و منفعتی در آن پیدا شد مال قرض دهنده و مالک اصلی می باشد مثلا اگر گندم را بصورت ربائی قرض کند و آن را بکارد گندمی که برداشت می کند مال قرض دهنده گندم است اما در صورتی که قرض گیرنده یقین دارد که اگر بشرط سود هم نبود قرض دهنده راضی بود که در آن تصرف کند تصرف اشکال نداد و مالک منفعت می شود.

۹- کسانی که ربا می خورد می گویند ربا هم یک نوع معامله است و فرقی بین آن ها نیست چون معامله حلال است ربا هم حلال است در حالی که بین معامله و ربا بسیار فرق است زیرا معامله عبارت است از عوض کردن مالی که از آن بی نیاز است به مالی که به آن نیازمند است و این امری است عادلانه و عاقلانه و لازمه حیات اجتماعی انسان است اما ربا عبارت است از دادن مالی که از آن بی نیاز است به دیگری که به آن نیازمند است به شرطی که در موقع پس دادن همراه با زیادتی بدهد.

۱۰- ربا خوار از آثار خیر و برکت معنوی که در کسب و کار و جنبش و سعی در تحصیل معاش است محروم است چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمایند عبادت هفتاد قسم است و افضل اقسام آن طلب مال حلال است. و نیز فرمودند تاجر راست گفتار درست کردار با انبیا محشور است و صورتش مانند ماه شب چهارده

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

می درخشد. مال ربوی هر چند فراوان باشد عاقبتش بی برکت است چنان چه تجربه ثابت کرده مال ربوی دوام ندارد و عذابش برایش می ماند.

خطرات و آفات تجارت

امیرالمؤمنین علی (ع) در وصیت به فرزندش می فرماید:

لا تخاطر بشی ء رجاء اکثر منه و اطلب فانه یأتیک ما قسم لک و التاجر مخاطر.

از آنجا که تاجر را خطرات گوناگونی تهدید می کند، ممکن است حدیث را چند معنا کرد:

- ۱- برای به دست آوردن سود بیشتر، جانت را به خطر نیانداز؛ و در عین حال طلب روزی کن، که آنچه باید برسد، خواهد رسید. بعد امام (ع) در آخر جمله اش یک بیان کلی آورده که التاجر مخاطر. یعنی همیشه تاجر در خطر است. چون تاجر خودش را به آب و آتش می اندازد و معامله می کند. اما نمی داند سودی خواهد کرد یا نه و محموله اش به مقصد خواهد رسید یا نه و در سفرهای دور هوایی و دریایی بر خواهد گشت یا نه.
- ۲- معنای دیگر برای التاجر مخاطر، این است که چون تاجر، معاملات زیادی را انجام می دهد و از طرفی غالباً، از مسائل فقهی بی خبر است، قهراً دچار شبهات و محرمات می شود. یا بگوییم چون سر و کارش با پول است و پول علاقه و دلبستگی می آورد، دیگر کاری به قرآن و روایات و احکام ندارد و سرانجام به حرص و بخل و طمع و دنیازدگی مبتلا می شود و لذا تاجر، در خطر است.

از علی (ع) نقل شده است:

التاجر فاجر و الفاجر فی النار الا اخذ الحق و اعطى الحق * وسائل، ج ۱۲، ص ۲۸۲.***.

یعنی تاجر، فاجر است و فاجر در آتش است مگر اینکه حق بگیرد و حق بدهد.

دروغ و قسم دروغ در کسب و کار

خداوند در قرآن می فرماید:

انما یفتري الكذب الذین لا یؤمنون بأیات الله و اولئک هم الکاذبون.

یعنی کسانی دروغ می گویند که ایمان به آیات الهی ندارند.

اخلاق و احکام کسب و کار - کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

اگر چه مورد آیه، دروغ و افترا بر خداوند متعال و پیامبر اکرم (ص) است، ولی به هر حال زشتی دروغ
اجمالاً در این آیه مجسم شده است. اصولاً در تعلیمات اسلام به مسأله راستگویی و مبارزه با دروغ فوق
العاده اهمیت داده شده است که نمونه های آن را به طور فشرده بیان می کنیم:

الف- دروغ سرچشمه همه گناهان است: در روایات اسلامی، دروغ به عنوان کلید گناهان معرفی شده است.
در حدیثی از امام باقر (ع) نقل شده است: خداوند متعال برای شر و بدی قفلهایی قرار داده که کلید آن
قفلها شراب است. (چرا که عقل، مانع زشتیها و فسادها است و مشروبات الکلی عقل را از کار می اندازد)
سپس اضافه فرمودند: دروغ، از شراب بدتر است.

ب- دروغ سرچشمه نفاق است: چرا که راستگویی یعنی هماهنگی زبان با دل، و دروغ ناهماهنگی این دو
است. و نفاق نیز چیزی جز تفاوت ظاهر و باطن نیست.

ج- دروغ از گناهان کبیره است: پیامبر اسلام (ص) فرمود:
لا اخبر کم باکبر الکبائر الاشراک بالله و عقوق الوالدین والکذب * * * معراج السعاده، ص ۴۴۱. * * *

یعنی آیا بزرگترین گناهان کبیره را به شما نگویم؟ شرک به خدا، نامهربانی با پدر و مادر و سخن دروغ.
د- ناسازگاری دروغ با ایمان: در احادیث متعددی به ناسازگاری دروغ با ایمان اشاره شده است. از جمله در
حدیثی آمده است.

سئل رسول الله (ص) یكون المؤمن جبانا؟ نعم، قیل و یكون بخيلا؟ قال نعم، قیل یكون كذابا؟ قال لا
* * * ترغیب، ج ۳، ص ۵۹۵. * * *

یعنی از پیامبر اکرم (ص) پرسیدند آیا مؤمن ممکن است ترسو باشد؟ فرمودند آری؛ سپس پرسیدند ممکن
است بخیل باشد؟ فرمودند آری؛ پرسیدند ممکن است دروغگو باشد؟ فرمودند خیر.

چرا که دروغ از نشانه های نفاق است و نفاق با ایمان سازگار نیست. به همین دلیل از امیرالمؤمنین علی
(ع) نقل شده است که انسان هیچگاه طعم ایمان را نمی چشد تا دروغ را ترک گوید؛ خواه شوخی باشد یا
جدی * * * بحار، ج ۷۲، ص ۲۴۹. * * *

صورت‌های مختلف دروغ

هر دروغگویی، با نوعی از دروغ سر و کار دارد. اختلاف دروغها در اثر اختلاف دروغگوهاست که هر یک با
دیگری از نظر روحیه، یا موقعیت، یا وضع اقتصادی یا جهات خانوادگی و... تفاوت دارند.

بعضی در کسب و کار دروغ می گویند و چنین فکر می کنند که بدین وسیله سود بیشتری می برند، و با این
گمان باطل، خود را آلوده به گناه کرده و مال حلال را تبدیل به حرام می کنند. دروغ در کسب، خود انوعی
اخلاق و احکام کسب و کار- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دارد:

الف- دروغ قولی: مثل اینکه به دروغ بگویند این جنس را به فلان مقدار خریده ام.
ب- دروغ عملی: گاهی به صورت غش در معامله است. یعنی تقلب در جنس. به عبارت دیگر، مخلوط کردن جنس عالی یا جنسی که در قیمت مساوی با آن نیست. آنگاه مجموع را به نام جنس عالی و به قیمت آن فروختن. مثل اینکه در شیر، آب کرده شود و به جای شیر خالص فروخته شود، یا طلا با مس مخلوط شود، و به جای طلای ناب فروخته شود، و یا چای بد در چای خوب مخلوط شود و در روغن، پیه داخل شود و... رسول خدا (ص) فرمودند: هر کس در خرید و فروش با مسلمانی غش کند، از ما نیست و در روز قیامت با یهود محشور خواهد شد. زیرا یهودیان متقلبترین افراد با مسلمانان هستند** وسائل، ج ۱۲، ص ۲۱۰***.
در کنز العمال از رسول خدا (ص) آمده است:

لیس منا من غش.

یعنی از ما نیست آنکه به دیگران غش و خیانت کند.

مردی آرد فروش بر امام صادق (ع) وارد شد، حضرت به او فرمود:

ایاک والغش فانه من غش، غش فی ماله فان لم یکن له مال غش فی اهله.

یعنی بر تو باد که از خیانت در معامله دوری کنی. زیرا آنکه تقلب کند، در اموال وی خیانت شود. پس اگر مالی نداشته باشد، در خانواده اش خیانت شود** همان مدرک، ص ۲۰۹***.

امام محمد باقر (ع) فرمود: پیامبر خدا (ص) در بازار مدینه به گندم فروشی برخورد کرد و به او فرمود: غذای خوبی می بینم. از قیمت آن سؤال کرد. در همین حال از طرف خداوند متعال وحی آمد که ای رسول من دست خود را در درون آن جنس کن. پس حضرتش چنین کرد و در آن گندمهای نامرغوب پیدا شد. به فروشنده آن فرمود: کار تو با مسلمانان، خیانت و غش و فریب است** وسائل، ج ۱۲، ص ۲۱۰***.
از رسول خدا (ص) نقل شده که فرمودند:

من باع شیئا فلا یحل له حتی یبین ما فیه و لا یحل لمن یعلم ذلک ان لا یبینه.

هر که جنسی را می فروشد، بر او حلال نباشد تا برای خریدار توضیح دهد آنچه را در اوست و حلال نباشد بر کسی که (عیب) آن را بداند و توضیح ندهد.

بنابراین اگر مکان یا زمان باعث تغییر در جنس شود و هویت آن بر مشتری نامعلوم گردد، نباید در آنجا معامله کرد تا مشتری دچار غش نشود.

هشام ابن حکم از امام کاظم (ع) نقل کرده است:

اخلاق و احکام کسب و کار- کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین المللی جلفا،

دکتر محمدحسن حدادی www.kenareh-gostare-aras.ir

كنت ابيع السابري في الضلال فمر بي ابوالحسن عليه السلام فقال لي يا هشام ان البيع في الظل غش و ان الغش لا يحل *** كافي، ج ٥، ص ٢٦١.***

يعني حضرت در حالي كه سواره بود، ديد من در سايه لباس مي فروشم؛ فرمودند: اي هشام معامله كردن در سايه غش است و غش هم حلال نيست.

گاهي دروغ عملي تدليس است. يعني جنسي كه فاقد صفت ممتازي است، آن را واجد صفت وانمود كردن و خلاف واقع نشان دادن است. مثل اينكه خانه را سفيد و رنگ كاري كنند تا مشتري از باطن آن اطلاع پيدا نكند. در ظرف ميوه، ميوه هاي درشت را روي آن قرار دادن، كيلومتر اتومبيل را تغيير دادن و... لذا اگر مغازه داري بداند با روشن كردن مهتابي ها باعث تغيير رنگ در اجناس مي شود و مشتري هم به خاطر همان رنگ ظاهري، آن را مي خرد، تدليس و فريب است. البته در همه اين موارد، اگر بر مشتري خلاف واقع معلوم شود، حق فسخ را خواهد داشت.

بنابراين تدليس، خيانت و تقلب و كلاهبرداري است و مسلمانان بايستي از اين كار زشت بپرهيزند. و اصولاً بهترين وسيله براي پيشرفت كسب و كار، همان درستي و اخلاق نيك است كه مشتري را جذب و موجب بركت خواهد گرديد. منبع: <http://www.ghadeer.org/Book/2482/377543>